

CIRCUMSTANȚELE ÎN CADRUL PARTICIPAȚIEI PENALE

CIRCUMSTANCES IN THE CONTEXT OF CRIMINAL PARTICIPATION

Vlad CRĂCIUN

Auditor de Justiție

ABSTRACT

The first purpose of this article is to clarify the objective and subjective nature of circumstances in criminal law. Subsequently the author will try to analyse the relationship between circumstances and criminal participation, starting with the distinction made under article 50 of the new Criminal Code between objective and personal circumstances.

The second objective of this article is to emphasize the way in which circumstances affect the criminal liability of participants.

REZUMAT

În prezenta lucrare vor fi avute mai întâi în vedere elementul obiectiv și cel subiectiv al circumstanțelor. Apoi, având o imagine cât mai clar conturată a lor, vom încerca să stabilim care este modalitatea în care funcționează în cadrul participației. Pentru aceasta, ne vom ocupa mai întâi de clasică distincție care dezbină art. 50 din noul Codul penal: circumstanțe reale și circumstanțe personale. Mai precis, vom analiza pe îndelete optica doctrinei și a practicii de până acum, după care vom încerca să propunem unele linii directoare. Abia după ce linia dintre cele două categorii este clară, vom putea să analizăm modalitatea concretă în care circumstanțele influențează răspunderea penală a participanților. Astfel, vom analiza mai întâi efectul circumstanțelor personale, iar apoi ne vom ocupa de răsfrângerea celor reale. Analiza anticipată își propune să clarifice nelămuririle și disputele iscate în doctrină și în practică legate de această temă, aruncând o privire și la abordarea din alte sisteme de drept.

CUPRINS

I. Trăsături generale ale circumstanțelor	80
I.1. Elementul obiectiv al circumstanțelor	80
I.2. Elementul subiectiv al circumstanțelor	82
II. Circumstanțele în cadrul participației	85
II.1. Principii călăuzitoare și înțelesul noțiunii de circumstanță	85
II.2. Influența circumstanțelor asupra răspunderii participanților	89

I. TRĂSĂTURI GENERALE ALE CIRCUMSTANȚELOR

I.1. Elementul obiectiv al circumstanțelor

Nicio acțiune omenească nu se desfășoară “în vid”, nu are o existență de sine stătătoare, ci depinde de anumiți factori, primind contur și relevanță printr-un întreg ansamblu de circumstanțe, de fenomene ori de alte acțiuni. Toate aceste evenimente exterioare influențează fapta omenească, o individualizează.¹ Astfel, “omul este o parte din societate, iar societatea umană este o parte din natură, iar fiecare parte nu poate subzista decât într-o continuă corelație cu celelalte părți”.²

Norma de incriminare gravitează în jurul lui “*verbus regens*”, iar acesta din urmă desemnează acțiunea sau inacțiunea dăunătoare unei valori juridice protejate de dreptul penal.³ Acțiunea în discuție poate să apară de una singură (de pildă, în cazul omorului) sau însoțită de anumite cerințe esențiale, care o întregesc.⁴ Așadar, un act omenesc, de cele mai multe ori, va căpăta relevanță penală numai dacă a fost săvârșit în anumite împrejurări. De pildă, luarea unui bun va fi avută în vedere de dreptul penal numai dacă s-a realizat fără consimțământul detentorului/posesorului bunului și în scopul însușirii pe nedrept.⁵

Dar ce vom înțelege prin circumstanțe? În principiu, părerea doctrinară quasiunanimă este că ele reprezintă diferite împrejurări, stări, situații, calități, sau alte date ale realității care stau în afara conținutului esențial al infracțiunii, dar care, având legătură cu fapta săvârșită sau cu persoana infractorului, sporesc sau diminuează gradul de pericol social, ajungându-se astfel la o diminuare sau la o agravare a pedepsei concret aplicate.⁶ Altfel spus, **ele personalizează, concretizează actul penal, prin raportare la împrejurările precise ale comiterii și la subiectul activ.**⁷

Prin “stare” vom înțelege modul prin care se prezintă o entitate (starea ei intelectuală ori starea sănătății ori starea de uzură a unei motociclete, de pildă); “situația” are în vedere poziția entității în cadrul relațiilor sociale sau obiective (de pildă, persoană căsătorită sau membru de familie, funcționar etc); în ce privește calitățile, acestea reprezintă însușiri esențiale ale unor persoane, lucruri, obiecte, procese ori fenomene, care le diferențiază unele de altele. Desigur, distincțiile de mai sus nu prezintă deosebită însemnătate, de vreme ce nu au caracter exhaustiv, definiția vorbind și de “alte date ale realității”. Astfel, tot ce caracterizează fapta comisă ori persoana care a comis-o, va fi avut în vedere în cadrul circumstanțelor.

Este importantă delimitarea lor de alte noțiuni, întrucât acestea din urmă vor primi uneori alt tratament juridic în contextul participației penale.

a) Față de elementele constitutive

Am văzut că acțiunea sau inacțiunea care constituie “*verbum regens*” va fi descrisă de norma de incriminare, în anumite ipoteze, în cadrul unor împrejurări specifice. Dacă uneori acțiunea sau inacțiunea își este sieși suficientă pentru a se situa în sfera dreptului penal (de pildă, sunt absolut irelevante împrejurările în

¹ Gh. Pinteală, *Circumstanțele cu relevanță penală și tratamentul lor în legea penală română*, Ed. Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001, p. 5.

² *Ibidem*.

³ G. Antoniu, *Elementul material din norma de incriminare*, în “Revista de drept penal”, 2/1999, p. 20.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Gh. Pinteală, *op cit.*, p. 8.

⁶ G. Antoniu, C. Bulai, C. Duvac ș.a., *Explicații preliminare ale noului Cod penal*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, vol II, p. 100; C. Bulai, B. N. Bulai, *op. cit.*, p. 389.

⁷ M. A. Pasamar, *La comunicabilidad de las circunstancias y la participation delictiva*, Ed. Civitas, S. A., 1995, p. 36.

care are loc acțiunea deucidere, în cazul infracțiunii de la art. 188 C.pen.), ea primește de cele mai multe ori relevanța penală tocmai de la aceste împrejurări.⁸ Astfel, de pildă, întreruperea cursului sarcinii va trebui să se înconjoare, pentru a putea constitui infracțiune, de circumstanțele descrise în textul de incriminare (art. 201 alin. (1) C.pen.). Tot astfel, actul sexual consimțit va fi vizat de legea penală numai dacă are loc cu o persoană de o anumită vârstă (sub 15 ani) sau cu o anumită calitate (frate sau soră ori rudă în linie dreaptă) etc.

Într-adevăr, tot ce înconjoară acțiunea din norma de incriminare constituie circumstanțe, dar ele pot primi de la legiuitor un statut sau altul⁹. În acest sens, trebuie diferențiate împrejurările de care depinde întrunirea condițiilor de tipicitate (existența faptei prevăzute de legea penală). Acestea au fost numite de doctrină “elemente constitutive ale infracțiunii”.¹⁰ Într-adevăr, în lipsa lor, fapta nu va mai fi prevăzută de legea penală, situându-se în sfera dreptului contravențional sau civil sau poate chiar ieșind din sfera ilicitului. Altfel spus, dacă împrejurările nu afectează simpla încadrare sau dozarea pedepsei, ci însăși existența faptei penale, ele vor constitui elemente de tipicitate.

b) Față de cauzele care înlătură caracterul penal al faptei

Dacă împrejurările de mai sus au caracter constructiv, următoarele au caracter distructiv, disuasiv. Verificarea existenței acestora va lipsi fapta tipică de caracterul ei penal. Într-adevăr, o faptă concretă, după tiparul stabilit de norma de incriminare, nu va constitui infracțiune decât dacă este săvârșită cu vinovăție, este antijuridică și imputabilă.¹¹ Toate aceste cauze, care vor aboli ilicitatea unei fapte ori vor înlătura reproșul încălcării normei de către făptuitor, reprezintă și ele anumite împrejurări în care s-a comis fapta. De pildă, uciderea unei persoane se poate săvârși pentru a înlătura un atac material, imediat, direct și injust al acesteia, care pune în pericol viața celui care se apără, împrejurare în care elementele de tipicitate rămân întrunite, dar dispăre caracterul ilicit al faptei. Tot astfel, starea de intoxicație involuntară completă a unei persoane care comite, de pildă, o violare de domiciliu, este, incontestabil, o împrejurare în care s-a comis fapta, dar ea o va lipsi de reproșul adus autorului. Acesta din urmă, în virtutea principiului răspunderii subiective, din pricina stării în care se afla, nu va putea fi legat de fapta sa, nu va putea fi ținut să răspundă pentru ea.

Așadar, circumstanțele avute în vedere aici, spre deosebire de cele de mai sus, nu își produc efectele în planul prevederii faptei în legea penală, ci în planul atribuirii calității de infracțiune. Deși acționează indirect și asupra pedepsei, determinând practic imposibilitatea aplicării ei¹², verificarea existenței lor va înlătura una sau alta din trăsăturile esențiale ale infracțiunii: antijuridicitatea sau imputabilitatea.

c) Față de elementele circumstanțiale

Între circumstanțe și elemente circumstanțiale, ca natură juridică, nu există nicio diferență, ele prezentând aceleași caracteristici¹³ Tocmai de aceea, doctrina tratează această “distanțiere” în cadrul clasificării circumstanțelor în generale și speciale. Totuși, legiuitorul intervine iar și, din amalgamul de împrejurări în care s-a comis infracțiunea, le extrage uneori pe cele univoce, inserându-le apoi în conținutul agravat sau atenuat al unei infracțiuni aparte.¹⁴ Doctrina remarcă, așadar, două trăsături ale acestor împrejurări, prin care s-ar deosebi de circumstanțele ordinare: univocitate și includerea lor în conținutul agravat sau atenuat al unei infracțiuni.

În ce privește prima caracteristică, trebuie menționat că noul cod penal a renunțat la reglementarea circumstanțelor agravante judiciare, întrucât acestea puteau duce la o agravare a situației făptuitorului care nu intra, în mod precis, sub vreun text de lege, ajungându-se la analogie în defavoare, lucru nepermis de principiul legalității.¹⁵ Astfel, singurele circumstanțe reglementate în partea generală a căror semnificație va trebui deslușită prin lumina judecătorului sunt cele atenuante judiciare. Totuși, ținând seama de reforma noului cod, nicio circumstanță generală nu mai este susceptibilă de o dublă semnificație, în sensul posibilității agravării sau atenuării, după caz. De pildă, dacă autorul a comis fapta în stare de intoxicație voluntară cu alcool, dar neprovocată în scopul comiterii (altminteri ne-am afla pe tărâmul art. 77 lit. g.) va putea constitui

⁸ G. Antoniu, *Elementul material în norma de incriminare*, în “Revista de drept penal”, nr. 6/1999, p. 20.

⁹ C. Bulai, B. N. Bulai, *Manual de drept penal, Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 390.

¹⁰ I. Ristea, *Circumstanțele agravante judiciare*, în “Revista de drept penal”, nr. 1/2013, p. 89.

¹¹ I. Pascu ș.a., *Noul cod penal comentat, partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 111-118.

¹² I. Ristea, *op cit.*, p. 90.

¹³ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 390; Gh. Pinteală, *op cit.*, p. 25.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ I. Pascu ș. a., *op. cit.*, p. 474.

o eventuală circumstanță atenuantă judiciară, dar nicidecum una agravantă¹⁶, de vreme ce art. 77 C. Pen. prezintă o enumerare exhaustivă. Prin urmare, ar fi greu să afirmăm că univocitatea diferențiază elementele circumstanțiale de circumstanțe.

Într-adevăr, le vom distinge prin caracterul lor special.¹⁷ Dacă circumstanțele de drept comun nu au în vedere o infracțiune anume, putând însoți, de principiu, orice infracțiune, împrejurările descrise de partea specială a codului se referă strict la anumite infracțiuni¹⁸. De pildă, calitatea de îngrijitor/protector al victimei agravează infracțiunea de viol, nu însă și pe cea de furt. În același timp, intoxicația preordinată cu alcool sau mobilul rasist vor agrava ambele infracțiuni menționate. Datorită considerentului de mai sus, unii autori au numit aceste împrejurări circumstanțe legale speciale. De notat că, în ipoteza în care o anumită împrejurare apare atât în cadrul reglementării generale, cât și în partea specială, se va fructifica doar circumstanța specială, în virtutea principiului *specialis derogant generalis*. Denumirea a fost criticată de alți autori,¹⁹ susținându-se că legiuitorul a ridicat aceste circumstanțe la rangul de elemente constitutive ale infracțiunii. Prin urmare, fac parte din conținutul tipic (agravat sau atenuat) al infracțiunii și atrag un tratament sancționator aparte. Desigur, nici o asemenea viziune nu ar duce la dubla valorificarea a aceleiași împrejurări ca element constitutiv și circumstanță, dar în virtutea principiului *non bis in idem*.

Deși pertinente ambele susțineri, tindem înspre cea dintâi. Astfel, vom considera element constitutiv al unei infracțiuni numai împrejurarea de care depinde existența formei de bază. Dacă în lipsa respectivei împrejurări fapta va părăsi dreptul penal, atunci vorbim de element constitutiv. Dacă lipsa ei va schimba doar modul și intensitatea lezării valorii sociale, fapta rămânând incriminată, atunci vorbim de o circumstanță. Într-adevăr, nu trebuie făcută confuzia între circumstanțe ordinare și elemente circumstanțiale, dar nu putem pretinde că secunde ar fi parte a tipicității, în sensul pe care l-am dat mai sus acesteia. O faptă penală comisă într-o circumstanță care o agravează este aceeași faptă penală atunci când circumstanța dispare. Efectul asupra pedepsei este o chestiune distinctă.²⁰

Având în vedere că nucleul participației îl reprezintă fapta prevăzută de legea penală – altfel spus, elementele constitutive – este important să stabilim cu certitudine ce vom înțelege prin acest concept. După cum vom vedea în cele ce urmează, în cadrul participației, tot ce nu reprezintă element constitutiv este susceptibil de schimbare sau prezintă mobilitate.

I.2 Elementul subiectiv al circumstanțelor

Deși apare în doctrină tot ca o clasificare (circumstanțe cunoscute și necunoscute), criteriul ei reprezentându-l atitudinea psihică față de circumstanțe,²¹ pare mai pertinent să privim această chestiune ca o condiție distinctă și necesară pentru reținerea unei circumstanțe agravante. **Răspunderea penală este una subiectivă nu doar cu privire la fapta tipică, de bază, ci de fiecare dată când este avută în vedere o împrejurare care ar duce la agravarea situației infractorului.**²² Așadar, în continuare, vom avea în vedere **legătura subiectivă între subiectul activ și circumstanță.**

Temeiul răspunderii subiective în acest domeniu nu este doar principial, ci îl găsim reglementat în **contextul erorii**. Astfel, art. 30 alin. (3) C.pen. ne spune că “*nu constituie circumstanță agravantă sau element circumstanțial agravant starea, situația ori împrejurarea pe care infractorul nu a cunoscut-o în momentul săvârșirii infracțiunii*”. Totuși, câteva precizări se impun.

În primul rând, **anumite circumstanțe presupun, prin chiar natura lor, verificarea atitudinii psihice a subiectului cu privire la o anumită împrejurare** (de pildă, motivele josnice sau interesul material ori scopul producerii unei pagube etc). Aceste circumstanțe, care se caracterizează tocmai printr-o poziție psihică, vor fi excluse regulii de mai sus.²³ De altfel, a verifica dacă între subiect și scopul ori mobilul cu care a acționat există

¹⁶ F. Streteanu, D. Nițu, *Drept penal. Partea generală, Curs universitar*, vol. 1, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 421.

¹⁷ Gh. Ivan, *Cauzele modificatoare de pedeapsă*, în “Revista de drept penal”, nr. 12/2005, p. 100.

¹⁸ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 37.

¹⁹ C. Bulai, N.B. Bulai, *op. cit.*, p. 390.

²⁰ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 41.

²¹ C. Bulai, B. N. Bulai, *op. cit.*, p. 393.

²² G. Antoniu, *Cu privire la reglementarea cauzelor de agravare și atenuare a pedepselor*, în “Revista română de drept”, nr. 4/1970, p. 52.

²³ *Idem*, p. 52-53.

legătură subiectivă ar fi de domeniul absurdului.

În al doilea rând, dreptul nostru penal a ales să nu pedepsească gândul criminal căruia nu îi corespunde o acțiune/inacțiune care să lezeze vreo valoare socială. Regula menționată mai sus va fi incidentă și acolo unde legiuitorul a ales să nu pedepsească ori să pedepsească mai puțin.²⁴ Astfel, circumstanțele atenuante își vor produce efectele chiar dacă nu se vor lega subiectiv de cel a cărui pedeapsă o micșorează.²⁵ Ele vor acționa în virtutea **alegerii legiuitorului nostru penal de a nu pedepsi mai grav pe cel care doar crede că a lezat mai grav o valoare socială**. Această concluzie o putem trage din interpretarea *per a contrario* a articolului 30 alin. (3) C.pen: din moment ce sunt pomenite numai circumstanțele sau elementele circumstanțiale agravante, rezultă că **nu este necesară cunoașterea lor pentru reținerea circumstanțelor atenuante**. În același sens se prezintă reglementarea italiană, care însă nu necesită o interpretare *per a contrario*. La art. 59 alin. (1), codul penal italian menționează că “*circumstanțele care atenuează sau exclud pedeapsa sunt evaluate în favoarea făptuitorului, chiar dacă nu sunt cunoscute de el ori le consideră, din culpă, inexistente*”. **Rezultă cu claritate că existența obiectivă a unei circumstanțe atenuante este suficientă pentru reținerea ei**, nefiind relevant dacă necunoașterea făptuitorului se datorează culpei sale sau nu. Lipsa acestei mențiuni exprese în codul penal spaniol – care se referă la art. 14 alin. (2) tot la eroarea asupra unei circumstanțe sau element circumstanțial agravant – a fost criticată de doctrina de acolo.²⁶ În orice caz, cel puțin în legislația noastră, practica și doctrina consideră în unanimitate că atenuarea va avea loc în mod obiectiv.

Totuși, în cazul în care vorbim de circumstanțe atenuante care constau tocmai într-o anumită poziție subiectivă (de pildă, în cazul omorului din interes material), existența lor va trebui verificată. Într-adevăr, **nu trebuie să confundăm legătura subiectivă între o circumstanță atenuantă și făptuitor cu însăși circumstanța care constă într-o anumită legătură de acest fel**. În situația din urmă, după cum am menționat, verificarea elementului subiectiv asupra circumstanței atenuante oricum ar fi imposibilă. Totuși, nu asta vom verifica, ci *însăși existența circumstanței*.²⁷ De remarcat că aici dispare dihotomia “element obiectiv și element subiectiv” în ceea ce privește circumstanțele, de vreme ce elementul “obiectiv” ia forma unei poziții psihice.

Prin urmare, **domeniul de incidență al prevederii de la art. 30 alin. (3) C. pen. îl constituie numai circumstanțele sau elementele circumstanțiale agravante care nu se prezintă sub forma unei poziții psihice**. De pildă, calitatea de membru de familie a făptuitorului va trebui să existe în reprezentarea lui psihică. De asemenea, va trebui să cunoască starea de graviditate a femeii sau vârsta victimei, când acestea agravează sau califică infracțiunea.

Odată stabilite circumstanțele care sunt avute în vedere de textul analizat aici, trebuie să lămurim ce vom înțelege prin “stare, situație sau împrejurare pe care infractorul *a cunoscut-o* [s.n.]”.

Majoritatea autorilor, fără a da o explicație pertinentă, consideră ca fiind cunoscute și circumstanțele agravante pe care subiectul le-a prevăzut, socotind în mod neîntemeiat că nu se vor ivi și, în consecință, neluând măsurile necesare preîntâmpinării.²⁸ De aici putem desprinde concluzia că autorii, fără să facă distincția între infracțiuni intenționate și infracțiuni de culpă (distincție relevantă, pe care o face chiar textul de lege temei al acestei analize, la art. 30 alin. 2 C.pen), leagă de subiect atât circumstanțele agravante cu privire la care există intenție, dar și cele cu privire la care există numai culpă (mai precis, culpă cu prevedere). Eventualul suport legal al acestei susțineri ar putea fi textul de la participație, care menționează că este suficient ca un participant să fi prevăzut o anumită circumstanță reală, chiar necunoscând-o.

Totuși, cele două ipoteze nu trebuie confundate. Textul de la art. 50 alin. (2) C. pen., despre care vom vorbi mai încolo, are în vedere *răsfângerea* unor circumstanțe de la autor la participanți, în vreme ce textul de la art. 30 alin. (3) C. pen. se referă la *reținerea* în sarcina infractorului a anumitor circumstanțe. Ne aflăm, așadar, pe planuri diferite, nefiind îndrituiți a transpune reglementări dintr-un plan în altul. Bineînțeles, cele două texte se pot împleti uneori, având în vedere că circumstanțele personale nu se răsfâng participanților, ci se rețin acestora. Astfel, în cazul participației, vor putea deveni aplicabile ambele texte: pentru circumstanțele reale, art. 50 alin. (2), iar pentru circumstanțele personale care necesită element subiectiv pentru reținere (de

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Gh. Pinteală, *op. cit.*, p. 86; G. Antoniu ș.a., *op. cit.*, p. 106.

²⁶ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 374.

²⁷ G. Antoniu, *Cu privire la reglementarea...*, *precit.*, în “Revista română de drept”, nr. 4/1970, p. 53.

²⁸ I. Ristea, *op. cit.*, p. 98.

pildă, calitatea de rudă), art. 30 alin (3). Cu toate acestea, în vreme ce textul analizat aici reprezintă regula cu privire la elementul subiectiv al circumstanțelor, art. 50 alin (2) reglementează numai participarea la anumite circumstanțe.²⁹

Dacă susținerea culpei cu prevedere, suscitată probabil de existența elementului intelectual și de textul din cadrul participației, ar putea fi trecută cu vederea, ideea culpei fără prevedere în acest context pare și mai greu de fundamentat. Cu toate acestea, unii autori nu se sfiesc în a asimila circumstanțelor “cunoscute” și pe cele neprevăzute, dar pe care subiectul ar fi trebuit să le prevadă în momentul săvârșirii faptei.³⁰

Cu alte cuvinte, dacă forma de vinovăție cerută pentru o anumită infracțiune în forma ei de bază este intenția, ar fi suficientă chiar și culpa fără prevedere pentru forma sa calificată. Acest punct de vedere nu poate fi acceptat.

O eventuală justificare a confuziei de mai sus s-ar putea găsi în faptul că eroarea cu privire la tipicitate, pentru a înlătura elementul subiectiv, trebuie să nu fie culpabilă. Altminteri, dacă eroarea este vincibilă, se va reține aceeași infracțiune, săvârșită din culpă, dacă fapta este sancționată și în acest mod.³¹

Lipsa ori alterarea elementului intelectual asupra circumstanțelor agravante, de principiu, se ghidează după aceleași reguli ca eroarea asupra tipicității.³² Probabil de aici s-a ajuns la concluzia că, în cazul în care necunoașterea circumstanței agravante ar fi imputabilă autorului, deci eroarea ar fi culpabilă, aceasta n-ar trebui să producă efecte. Cu alte cuvinte, a nu cunoaște împrejurarea din motive imputabile ar echivala cu a o cunoaște. Numai așa s-ar putea explica de ce doctrina asimilează cunoașterii circumstanței și simpla previziune neacceptată a ei, ori chiar simpla obligație (încălcată) de previziune. Mai mult, observăm că o asemenea “interpretare” este în spiritul reglementării italiene care statuează la art. 59 că se vor valorifica împotriva făptuitorului circumstanțele care agravează pedeapsa, numai dacă le-a cunoscut ori *le-a ignorat din culpă sau le-a considerat inexistente dintr-o eroare vincibilă*. Într-adevăr, aici necunoașterea nu înlătură reținerea agravantei, decât atunci când nu este culpabilă. Altfel spus, agravarea se va putea face și cu titlu de culpă, cu sau fără prevedere.³³

Totuși, justificarea nu poate sta în picioare, de vreme ce condiția invincibilității erorii dispare în cazul art. 30 alin. (3) C.pen. Așadar, cel puțin în cazul infracțiunilor intenționate, necunoașterea respectivei împrejurări va duce la imposibilitatea reținerii circumstanței agravante independent că se datorează sau nu culpei autorului.³⁴

Într-adevăr, **dacă intenția este cerută pentru forma de bază a unei infracțiuni, orice agravare care va avea la bază elemente ce gravitează în jurul respectivei forme va trebui să se grefeze tot pe intenție.**³⁵ Dacă forma de vinovăție a unei infracțiuni este culpa, orice agravare se va face tot în baza culpei. La această concluzie ajungem interpretând *per a contrario* textul de la art. 30 alin. (2), care spune că necunoașterea anumitor stări, situații sau împrejurări în cazul infracțiunii din culpă va duce la eliminarea lor numai dacă nu se datorează culpei autorului.

De altfel, în susținerea celor de mai sus vine și modul de reglementare din noul cod penal, raportat la cele stipulate în codul vechi. Astfel, vom observa că în codul penal anterior, elementul subiectiv al circumstanțelor (cunoașterea lor) era reglementat la art. 51 alin. (2), iar la alin. următor se menționa că dispozițiile lui se aplică și faptelor săvârșite din culpă pe care legea le pedepsește, dar numai dacă necunoașterea stării sau împrejurării nu este ea însăși datorată culpei. Poate din acest motiv, o parte a doctrinei a ajuns la concluzia că vom reține o circumstanță agravantă fie și numai în prezența culpei cu privire la ea. Este de la sine înțeles că nu la asta se referea legiuitorul, ci strict la circumstanțele sau elementele circumstanțiale agravante care survin pe lângă fapte săvârșite din culpă, nicidecum pe lângă fapte intenționate.

Pentru a înlătura o asemenea posibilă interpretare, art. 30 alin. (3), care reglementează elementul subiectiv al circumstanțelor în noul cod penal, a fost mutat după alineatul care face referire la faptele comise din culpă. Astfel, de acest articol sunt vizate numai elementele constitutive ale faptei, nu însă și elementele

²⁹ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 374.

³⁰ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 393.

³¹ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 435.

³² *Idem*, p. 430.

³³ Doctrina spaniolă critică această manieră de reglementare și pentru că pune sub semnul egalității agravarea datorată intenției cu cea datorată culpei (a se vedea în acest sens M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 389-390).

³⁴ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p.437, C. Mitrache, C. Mitrache, *Drept penal român, Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 208.

³⁵ G. Antoniu, *Cu privire la reglementarea...*, *precit.*, în “Revista română de drept”, nr. 4/1970.

circumstanțiale ori circumstanțele agravante.

Ca o concluzie, **prevederea unei circumstanțe agravante poate fi, într-adevăr suficientă pentru reținerea acesteia pe lângă o infracțiune intenționată, dar asta numai dacă ivirea circumstanței a fost acceptată. Cu alte cuvinte, poziția autorului față de respectiva circumstanță trebuie să se caracterizeze cel puțin prin intenție eventuală.** Într-adevăr, textul vorbește despre cunoașterea circumstanței, dar concluzia de mai sus se impune din cel puțin două considerente.

În primul rând, se are în vedere cunoașterea circumstanței, iar nu voința ivirii acesteia. Astfel, se remarcă strict elementul intelectual, care se grefează pe cunoașterea faptului că anumite circumstanțe înconjoară fapta. Altfel spus, cunoașterea circumstanței nu implică neapărat și dorința ca ea să se ivească, iar această dorință (element volitiv) face distincția între intenție directă și indirectă.³⁶ Mai mult, de vreme ce anumite circumstanțe, prin natura lor, devin incidente ulterior înfăptuirii elementului material, prevederea va fi o formă de “cunoaștere”, în sens de element intelectual.

În al doilea rând, dacă elementele constitutive nu sunt puse sub egida intenției directe, infracțiunea va putea fi comisă cu orice modalitate a intenției. De ce s-ar cuveni alt regim reținerii circumstanței agravante, îngrădind-o numai la intenție directă? Prin urmare, dacă pentru întrunirea conținutului infracțiunii se cere intenția, în elementul ei intelectual va trebui să intre și circumstanța care agravează răspunderea. De pildă, în cazul în care subiectul dorește săucidă o femeie, nu este nevoie să cunoască faptul că este însărcinată, putând să prevadă acest aspect, raportat la construcția victimei. Prin urmare, este posibil să avem o intenție directă privitoare la forma tipică a infracțiunii și o intenție indirectă referitoare la elementul circumstanțial agravant. Totuși, acesta din urmă nu poate fi caracterizat de culpă (cu sau fără prevedere) decât în cazul infracțiunilor incriminate în formă tip din culpă sau în cazul infracțiunilor praeterintenționate.

Într-adevăr, în cazul erorii asupra unei circumstanțe nu se face nicio distincție cu privire la caracterul culpabil sau invincibil, dar distincția între eroare și îndoială rămâne de actualitate și aici. Astfel, îndoiala (de esența intenției indirecte) nu va duce niciodată la înlăturarea unei circumstanțe agravante, în vreme ce necunoașterea (eroarea propriu-zisă) va avea, chiar vincibilă, acest efect. În exemplul de mai sus, făptuitorul nu va răspunde pentru omor calificat, chiar dacă nu a cunoscut starea de graviditate a femeii din propria sa culpă. De asemenea, chiar dacă făptuitorul a prevăzut că victima ar putea avea sub 13 ani – circumstanță care agravează fapta de act sexual cu minor – el va răspunde pentru forma de bază, dacă are motive obiective să creadă că vârsta victimei este cea prevăzută în forma tip (culpă cu prevedere în ceea ce privește forma agravată, intenție eventuală raportat la forma de bază)

II. CIRCUMSTANȚELE ÎN CADRUL PARTICIPAȚIEI

II.1. Principii călăuzitoare și înțelesul noțiunii de circumstanță

A. Principiile de care trebuie să țină cont seama art. 50 NCP

Pe parcursul analizei comunicării circumstanțelor în cadrul participației penale, va trebui să ținem seama de două principii călăuzitoare. Întrucât ele vor fixa limitele diversității răspunderii participanților la aceeași faptă, va trebui să le tratăm cu prioritate. Astfel, ne vom ocupa mai întâi de unicitatea faptei penale (teoria participației delict unic), după care vom analiza conceptul de accesorialitate.

1. Unitatea faptei penale

Nu putem analiza tratamentul ei juridic, fără a ne ocupa mai întâi, de modul în care a fost concepută participația ca instituție de drept penal.³⁷ Referitor la acest aspect, s-au conturat două teorii.

Prima, teoria complicității delict-distinct, ajunge la concluzia că, atunci când o infracțiune a fost comisă de mai multe persoane, există atâtea infracțiuni autonome, dar conexe, câte persoane au contribuit la producerea rezultatului socialmente periculos. Cu alte cuvinte, orice participant la o activitate incriminată este autor al unei infracțiuni personale.³⁸ Se susține că, deși se ajunge în cele din urmă la un singur rezultat vătămător pentru

³⁶ F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 320-324.

³⁷ V. Dongoroz, I. Fodor, S. Kahane ș.a., *Explicații teoretice ale Codului penal roman. Parte Generală*, vol. 1, Ed. C.H. Beck, București, 2003, p. 187.

³⁸ Șt. Daneș, V. Papadopol, *op. cit.*, p. 77.

valoarea socială, din punct de vedere juridic există atâtea activități ilicite câți participanți își aduc aportul.³⁹ În legea noastră penală apare un text care ar crea iluzia că am adoptat **sistemul pluralist**. Astfel, la art. 174 din C. pen. se menționează că “prin săvârșirea unei infracțiuni se înțelege săvârșirea oricăreia dintre faptele pe care legea le pedepsește ca infracțiune consumată sau ca tentativă, precum și *participarea la comiterea acestora în calitate de coautor, instigator sau complice*.” Totuși, art. 174 C. pen. nu tinde să explice instituția participației, ci doar să arate ce vom înțelege prin săvârșirea unei infracțiuni. Mai mult, din textele consacrate acestei instituții în codul penal, reiese că participanții contribuie la săvârșirea “*unei fapte prevăzute de legea penală*”.⁴⁰

Într-adevăr, teoria nesocotește realitatea atunci când vede mai multe infracțiuni acolo unde există numai una și autonomizează activități pe care realitatea le prezintă indisolubil legate.⁴¹ Ba mai mult, această teorie nu doar că desprinde dreptul penal de realitatea obiectivă pe care trebuie să o reflecte, dar chiar nimicește conceptul de participație⁴², în sensul de cooperare a mai multor persoane la comiterea aceleiași fapte penale.⁴³ O altă obiecție pe care putem să o aducem acestei teorii constă în nesocotirea distincției între acte de executare și acte preparatorii. Astfel, se consideră că instigatorul și complicele vor răspunde ca autori pentru propriile fapte, dar este de la sine înțeles că actele lor izolate nu sunt acte de executare. Or, numai aceste acte sunt avute în vedere de legiuirea penală, numai ele pot duce la lezarea unei valori sociale ori la punerea în pericol a acesteia⁴⁴. Adepții teoriei, printr-o ficțiune, consideră act de executare un act pregător, lucru de nepermis. Într-adevăr, din reglementarea tentativei și a (co)autoratului, putem trage concluzia că incriminările din partea specială au în vedere actul autorului. Or, a considera că actul compliceului sau instigatorului poate duce la reținerea unei infracțiuni ar echivala cu o încălcare a legii.

A doua teorie este teoria participației delict unic. Astfel, pluralitatea subiecților activi nu influențează unitatea faptei, întrucât participația nu privește nici conținutul juridic al infracțiunii și nici conținutul material al faptei săvârșite. Unitatea palierului din urmă rămâne neatinsă.⁴⁵ Din motivele arătate mai sus, aceasta este concepția adoptată și de legiuitorul român. Sistemul incriminării unitare leagă actele de determinare și cele de înlănțuire, închegându-le într-o singură infracțiune. Așadar, incriminarea actelor de participație secundară formează o unitate penală cu actele de executare, fiind condiționată de calificarea penală (în sensul de incriminare, iar nu de calificarea ca o formă sau alta a unei infracțiuni) a acțiunii principale.⁴⁶

2. Accesorialitatea răspunderii participanților secundari

Acesta se caracterizează prin **posibilitatea incriminării actului instigatorului sau compliceului numai prin raportare la actul (co)autorului**. Așadar, prin sine, actul participantului secundar nu intră sub incidența legii penale, ci numai datorită actului de executare.⁴⁷

Se va analiza accesorialitatea din două puncte de vedere.⁴⁸ În primul rând, trebuie să se realizeze actul de executare. Altfel spus, **trebuie să se fi ajuns măcar la o tentativă pedepsibilă, acolo unde actele de pregătire nu sunt, prin excepție, incriminate și ele**. Mai departe, trebuie întrunite toate elementele constitutive raportat la autor. Uneori legea cere, pe lângă clasicele elemente obiective și subiective, îndeplinirea altor condiții pentru realizarea tipicității: condiții de loc, de mod, de timp, după cum și condiții de scop sau de mobil. Toate aceste condiții se vor analiza în actul și în persoana autorului. **Nu se va putea întruni tipicitatea dacă una din condiții nu există în persoana sau actul autorului, dar există în ceea ce privește participantul secundar.**

Odată îndeplinite în persoana autorului, culpabilitatea participantului este proprie și personală, elementul său intelectual și volitiv trebuind să privească fiecare din componentele menționate mai sus. După

³⁹ V. Dongoroz, *Drept penal*, Ed. Asociația Română de științe penale, București, 2000 (reeditarea ediției din 1939), p. 399-400.

⁴⁰ V. Papadopol, Comentariu în T. Vasiliu, G. Antoniu, Șt. Daneș ș.a. *Codul penal al R.S.R. comentat și adnotat. Partea generală*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 150.

⁴¹ V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 400.

⁴² I. Tanoviceanu, *Tratat de drept și procedură penală (revizuit și completat de V. Dongoroz)*, vol. II, Ed. Curierul Judiciar, București, 1925, p. 608.

⁴³ Șt. Daneș, V. Papadopol, *Individualizarea judiciară a pedepselor*, ed. a II-a, Ed. Juridică, București, 1985, p. 365.

⁴⁴ Pentru noțiunea de act de executare a se vedea F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 471.

⁴⁵ V. Dongoroz ș.a., *Explicații...*, precit., p. 187.

⁴⁶ N.T. Buzea, *Infracțiunea penală și culpabilitatea*, Ed. Tipografia Sabin Solomon, Alba-Iulia, 1944, p. 792.

⁴⁷ O.T. Gomez Gonzales, *Participation criminal: Analisis doctrinal y jurisprudencial*, Ed. Dykinson S.L., Madrid, 2001, p. 93-94.

⁴⁸ E. Bacigalupo, *Manual de derecho penal. Parte general*, Ed. Termis S.A., Bogota, 1996, p. 201.

cum am văzut, textele referitoare la instigator și complice vorbesc despre intenție. Într-adevăr, ca să răspundă pentru fapta comisă de autor, participantul secundar trebuie să cunoască întrunirea elementelor constitutive în persoana altuia, chiar dacă nu sunt întrunite în persoana sa.

Totuși, nu trebuie să tragem concluzia unei identități între răspunderea autorului și a participanților. Într-adevăr, numai atragerea sub legea penală a conduitei celor din urmă depinde de actul executantului.

Culpabilitatea participanților secundari nu este comunicată și nici împrumutată de la autor, fiind condiționată doar de existența obiectivă și de pedepsibilitatea abstractă a infracțiunii principale, iar nu de pedepsibilitatea autorului. Culpabilitatea instigatorului și a complicelui le este proprie.⁴⁹ Altfel spus, pot exista situații în care autorul nu va fi pedepsit (de pildă, este vizat de o cauză de nepedepsire sau este incidentă o cauză care înlătură răspunderea penală personală – este retrasă plângerea prealabilă cu privire la el), dar participantul va fi totuși tras la răspundere. De asemenea, după cum vom vedea mai târziu, tot în principiul accesorialității (limitate) își au sorgința circumstanțele personale, care privesc răspunderea fiecărui participant în parte. Așadar, numai fapta penală comisă este unică, nu și răspunderea pentru ea.

Trebuie menționat că s-au conturat mai multe forme ale accesorialității. Prima, **accesorialitatea minimă**, cere numai săvârșirea unei fapte tipice din partea autorului. A doua, **accesorialitatea limitată** leagă răspunderea participantului secundar de săvârșirea unei fapte tipice și antijuridice. **Cea extremă**, pe de altă parte, nu se oprește aici, cerând și ca fapta comisă de autor să îi fie imputabilă. S-a mers și mai departe, iar **a patra formă de accesorialitate** impune dependența actului participantului secundar nu doar de o faptă tipică, antijuridică și imputabilă autorului, ci și de circumstanțele care îi agravează sau atenuează răspunderea.⁵⁰ **Majoritatea sistemelor, inclusiv al nostru, au adoptat forma accesorialității limitate.** Astfel, interpretând textele care reglementează participația în sistemul nostru prin prisma art. 18 alin. (2) C.pen., observăm că răspunderea complicelui și a instigatorului depind de comiterea unei fapte tipice și antijuridice. Răspunderea lor nu depinde de imputabilitatea autorului.

De menționat că nu trebuie confundate elementul subiectiv (intenție sau culpă) cu imputabilitatea. În vreme ce primul este inclus – în majoritatea sistemelor – în tipicitate, al doilea este tratat distinct. Totuși, legiuitorul român s-a distanțat de o asemenea abordare, ceea ce a avut anumite urmări și asupra participației penale (despre care vom vorbi în contextul analizei necesității participației impropriei).

În concluzie, putem susține că principiul accesorialității limitate stă drept temei reglementării de la art. 50 C.pen. După cum vom vedea, reglementarea cuprinde ceea ce excede principiului. Altfel spus, când o anumită împrejurare nu dictează caracterul tipic sau antijuridic al faptei, ea se va transmite sau nu în funcție de regulile de la art. 50 C.pen. Aceste reguli se grefează pe accesorialitatea principală, în sensul că **numai circumstanțele care țin de faptă se răsfrâng și participanților** (după cum se transmit și elementele constitutive), **iar nu și caracteristicile personale ori subiective ale autorului** (după cum nu se transmite nici imputabilitatea). Art. 50 C.pen stabilește procesul de imputare al elementelor care nu se identifică ideii de accesorialitate limitată.⁵¹

B. Înțelesul circumstanțelor în cadrul participației

Art. 50 din C. pen. vorbește despre circumstanțe. Mai sus, trasând anumite distincții necesare între circumstanțe și alte concepte asemănătoare, am ajuns la concluzia că, în sens strict, circumstanțe sunt numai cele dictate la art. 75 și art. 77 C.pen. Celelalte împrejurări vor fi elemente constitutive, elemente circumstanțiale, cauze care înlătură caracterul penal al faptei, cauze care înlătură răspunderea penală, cauze de nepedepsire sau pur și simplu stări de agravare sau atenuare a pedepsei.

Va trebui să distingem care dintre împrejurările de mai sus au fost avute în vedere de art. 50 C.pen.

Într-adevăr, ca o chestiune generală, trebuie făcută distincție între circumstanțe și alte noțiuni, dar asta numai pentru înțelegerea primelor. Termenul folosit, “circumstanță”, pe care îl găsim doar în cadrul art. 75 și art. 77 C.pen, ar putea sugera că art. 50 C.pen este aplicabil numai circumstanțelor generale agravante și atenuante din C.pen.⁵² Totuși, este unanim admis că anumite împrejurări, cum este starea de recidivă, după

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ O. T. Gomez Gonzales, *op. cit.*, p. 127.

⁵¹ *Idem.*, p. 136.

⁵² M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 50-58. Având în vedere și că materia comunicării circumstanțelor se găsește în capitolul care reglementează aplicarea pedepselor, marea majoritate a doctrinei spaniole consideră că ar fi în discuție doar circumstanțele agravante

cum și minoritatea (care, în vechiul cod, constituia o stare de atenuare, iar nu o circumstanță generală) nu sunt transmisibile. Mai mult, contrar terminologiei folosite, nu trebuie să uităm că elementele circumstanțiale sunt, ca natură juridică, tot circumstanțe care agravează sau atenuază, iar o interpretare în spiritul reglementării de la art. 50 C.pen. ne îndeamnă să conchidem că se referă atât la circumstanțele generale, cât și la cele speciale. Într-adevăr, după cum am văzut, acestea din urmă nu au strict efect în dozarea pedepsei, ci influențează răspunderea subiectului. Totuși, art. 50 C.pen, spre deosebire de art. 65 C.pen spaniol, nu se situează în capitolul referitor la aplicarea pedepselor în general, ci în cel referitor la stabilirea răspunderii participanților la o infracțiune. De altfel, sub acest aspect nu se face nicio discuție în doctrina română, fiind unanim acceptat că art. 50 C.pen are în vedere și elementele circumstanțiale.

Totuși, **reglementarea noastră pare chiar mai cuprinzătoare. Ea pare să includă nu doar împrejurări care au impact asupra pedepsei și – după cum am discutat – asupra calificării faptei, ci chiar și împrejurări care influențează răspunderea și punibilitatea.**⁵³ În acest sens, putem observa reglementarea din art. 122 C.pen din 1936 care, deși folosea același termen, menționa că e vorba de circumstanțe “care atrag înlăturarea, micșorarea sau agravarea pedepselor”.⁵⁴ Așadar, poate fi vorba aici chiar de cauze care duc la înlăturarea răspunderii penale ori a executării pedepsei.

După cum am menționat mai sus, deosebită importanță prezintă fixarea domeniului elementelor constitutive. Altfel spus, circumstanțele, având natură accidentală, nu pot determina caracterul penal al faptei și nici nu-l pot aboli.⁵⁵ Totuși, nu vom considera această afirmație un adevăr general valabil, ea fiind susceptibilă de anumite excepții.

Mai întâi, cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, de vreme ce nu sunt *stricto sensu* circumstanțe, au fost tratate separat de codul penal. Astfel, s-a simțit nevoia unei tratări distincte atât în cadrul art. 18 alin. (2) C.pen privitor la cauzele justificative, cât și în cadrul art. 23 alin (2) privitor la cauzele de neimputabilitate. Se menționează, prin urmare, că efectul cauzelor care înlătură antijuridicitatea se produce asupra tuturor participanților, în vreme ce cauzele de neimputabilitate (mai puțin cazul fortuit) produc efecte *in personam*. Așadar, chiar dacă ele diferă ca natură juridică, legea penală le asimilează circumstanțelor avute în vedere la art. 50 C.pen.

Mai mult, uneori chiar elementele constitutive ale unei infracțiuni vor putea intra în sfera art. 50 C.pen. Așa se întâmplă în cazul infracțiunii complexe, în cadrul căreia intră, conform art. 35 C.pen, fie ca element constitutiv, fie ca element circumstanțial agravant, o acțiune sau o inacțiune care constituie prin ea însăși o faptă prevăzută de legea penală. În cazul de față, avem în vedere numai ipoteza în care acțiunea sau inacțiunea specifică unei infracțiuni distincte reprezintă element constitutiv al infracțiunii complexe, iar nu element circumstanțial de agravare. În acest sens, dacă s-a determinat ori s-a adus ajutorul la săvârșirea unei infracțiuni absorbite, dar autorul a comis infracțiunea complexă, va avea loc o disociere a infracțiunii comise, autorul răspunzând pentru întreaga infracțiune, iar participantul secundar numai pentru componenta la care și-a adus aportul.⁵⁶ Într-adevăr, elementul constitutiv, care prezintă aspectul unei infracțiuni distincte, va fi privit aici ca o circumstanță, putând fi atașat nu doar unei fapte deja prevăzute de legea penale, ci chiar unei fapte licite, câtă vreme s-ar ajunge la lezarea unei pluralități de valori sociale.⁵⁷

Prin urmare, s-ar putea ajunge ca în sarcina participantului secundar să nu poată fi pusă o infracțiune, fapta ieșind din sfera dreptului penal în lipsa circumstanței despre care făceam vorbire mai sus. De asemenea, în oglindă, poate fi vorba de o “participație putativă”, când participantul secundar determină

și atenuante generale. Totuși, o atare viziune a fost combătută atât de doctrina de acolo, cât și de jurisprudență.

⁵³ Tr. Pop, *Drept penal comparat, Partea generală*, Vol. II, Ed. Institutul de arte grafice “Ardealul”, Cluj, 1923, p. 873.

⁵⁴ C. G. Rătescu, V. Dongoroz, Tr. Pop ș.a., *Codul penal Carol II adnotat, Partea generală*, vol. I, ed. Liber SOCEC & Co SA, București, 1937, p. 294.

⁵⁵ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 41.

⁵⁶ V. Papadopol, D. Pavel, *Formele unității infracționale în dreptul penal român*, Ed. Șansa, București, 1992, p. 215 apud. C. Butiuc, *Aspecte ale instigării și complicității în cazul infracțiunii complexe*, în “Dreptul”, nr. 6/1998.

⁵⁷ De pildă, actul sexual în sine nu este prevăzut de legea penală, dar utilizarea violenței pentru realizarea actului sexual duce la reținerea unei infracțiuni complexe, chiar dacă numai una dintre faptele reunite prezintă relevanță penală. Într-adevăr, prin constrângerea la act sexual sunt lezate atât integritatea sexuală, cât și cea fizică, așadar obiectul juridic multiplu va da infracțiunii caracter complex, iar nu faptele reunite.

sau ajută la săvârșirea infracțiunii absorbante, dar autorul trece doar la acțiunea fără valențe penale în lipsa elementului constitutiv, care este reprezentat de o infracțiune distinctă.⁵⁸ De pildă, autorul a fost instigat să aibă relații sexuale prin constrângere cu o anumită persoană, dar acesta nu mai recurge la constrângere, ci plătește "victima". Deși doctrina nu este unanimă cu privire la semnificația noțiunii de faptă putativă⁵⁹, iar participația putativă este un concept vag, considerăm că ne vom afla în prezența celei din urmă numai atunci când actul comis de autor este neincriminat, iar nu când prezintă una din infracțiunile aduse de legiuitor laolaltă, pentru a crea infracțiunea complexă, după cum se susține.⁶⁰ Într-adevăr, fapta putativă (chestiune aplicabilă și instigării sau complicității putative) este privită de marea parte a doctrinei române ca fiind o faptă săvârșită în realizarea unei rezoluții infracționale, faptă care și-a atins rezultatul scontat, dar nu prezintă relevanță penală din pricina unor circumstanțe necunoscute celui care o comite.⁶¹ *Mutatis mutandi*, actul participantului a fost dus până la capăt, și-a atins rezultatul, autorul fiind determinat sau ajutat, doar că, din pricina *anumitor circumstanțe*, un element constitutiv al incriminării actelor de participație secundară nu a existat: fapta comisă nu este prevăzută de legea penală.

În ce privește prescripția și reabilitarea, ar părea că ne îndepărtează de domeniul de activitate al art. 50 C.pen, de vreme ce ele nu mai țin de infracțiune, ci de răspunderea pentru săvârșirea ei. Totuși, analizând textele legale care le reglementează, desprindem caracterul real sau personal al acestor cauze, caracter care nu poate fi atribuit decât circumstanțelor, după cum le-am descris mai sus. Astfel, art. 154 C.pen. reglementează termenele de prescripție a răspunderii penale prin raportare la pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită, iar art. 155 alin. (3) C.pen. statuează că întreruperea cursului prescripției răspunderii pentru unul dintre participanți are efect și în privința celorlalți. În sens contrar, art. 162 alin. (1) C.pen. vorbește despre "durata pedepsei ce urmează a fi executată". De asemenea, se observă că modalitățile de întrerupere a prescripției executării sunt inerente fiecărui subiect activ, neputând, prin natura lor, să influențeze asupra altora. Tocmai de aceea, doctrina este unanimă în sensul că prescripția răspunderii penale produce efecte *in rem*, în vreme ce prescripția executării produce efecte *in personam*.⁶² Cât despre reabilitare, caracterul său personal nu poate fi pus la îndoială.⁶³

II.2. Influența circumstanțelor asupra răspunderii participanților

Clasificarea circumstanțelor în reale și personale își rezervă importanța în chestiunile pe care urmează să le discutăm, motiv pentru care o vom analiza aici (I). Astfel, vom trece mai întâi în revistă poziția doctrinei și a practicii judiciare în ceea ce privește delimitarea care ne interesează, comentând-o sau criticând-o acolo unde este cazul, (I.1) iar apoi vom încerca să trasăm niște linii directe pentru a delimita clar cele două tipuri de circumstanțe (I.2).

Odată ce am stabilit cu o oarecare certitudine ce vom înțelege prin circumstanțe reale și personale, ne vom ocupa de modul concret în care influențează răspunderea participanților. (II) Vom arăta mai întâi cum își produc efectele circumstanțele personale. (II.1) După, ne vom ocupa de transmiterea celor reale (II.2), trecând în revistă rațiunea ei (a) și principiile care o ghidează (b).

A. Circumstanțe reale și circumstanțe personale

1. Poziția doctrinei și a practicii judiciare

Art. 50 C.pen. pare a tranșa într-un mod cât se poate de simplu și clar problema delimitării care ne interesează, dar nu lămurește conținutul și esența circumstanțelor personale și reale.⁶⁴ Cu toate că afirmația de mai sus s-a făcut sub Codul penal Carol, ea își păstrează actualitatea, având în vedere reglementarea de azi. Astfel, art. 50 C.pen. nu dă niciun indiciu cu privire la ce vom înțelege prin circumstanțe personale sau

⁵⁸ C. Butiuc, *Aspecte ale instigării complicității în cazul infracțiunii complexe*, în "Dreptul", nr. 6/1998, p. 63.

⁵⁹ Pentru o trecere în revistă a opiniilor privitoare la acest aspect a se vedea F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 487.

⁶⁰ C. Butiuc, *Aspecte...*, precit., p. 63.

⁶¹ V. Papadopol ș.a., *Comentariu...*, precit., p. 119.

⁶² V. I. Popescu, *Prescripția acțiunii penale în cazul infracțiunilor săvârșite în participație*, în "Justiția Nouă", nr. 7/1966, p. 114.

⁶³ T. Vasiliu, G. Antoniu, V. Papadopol ș. a., *Codul penal al Republicii Socialiste România, Comentat și adnotat. Partea generală*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 665.

⁶⁴ L. Biro, *Unele observații cu privire la modul de comunicare a circumstanțelor de la autor la participanți, în lumina disp. art. 122 Cod penal*, în "Justiția Nouă", nr. 1/1950; N. Rodeanu, *Complicitatea, formă secundară de participare penală*, în "L.P.", nr. 9/1960, p. 35.

circumstanțe reale, rămânând ca doctrina și practica să își spună cuvântul în acest sens. Bineînțeles, s-a ajuns la controverse, nefiind foarte clar – contrar sau poate datorită simplității textului – ce vom înțelege prin fiecare categorie de circumstanțe. Trebuie menționat că importanța delimitării constă în modul în care fiecare din aceste circumstanțe influențează încadrarea juridică a faptei sau pedeapsa participanților.⁶⁵ Deși linia dintre ele poate fi uneori subțire, unele dintre cele personale fiind privite de doctrină ca reale ori asimilate acestora⁶⁶, le vom trata pe rând, mai ales că discuțiile își găsesc locul cu precădere în cadrul circumstanțelor personale.

a) *Circumstanțele reale*

Circumstanțele agravante sau atenuante reale constau în stări, situații, întâmplări sau alte împrejurări care exprimă o relație de la faptă către ambianța acesteia și care determină, într-o anumită măsură, gradul de pericol social al faptei concret săvârșite.⁶⁷ Ele pot fi anterioare, concomitente sau posterioare comiterii infracțiunii, raportându-se la însăși acțiunea/inacțiunea săvârșită și la rezultatul material al acesteia.⁶⁸ Altfel spus, împrejurările care constituie circumstanțe reale privesc însăși fapta prevăzută de legea penală, avându-i în vedere obiectul și latura obiectivă și fiind exterioare persoanei participanților⁶⁹. Ele vor fi, în principiu, concretizate din punct de vedere material, astfel că existența lor va putea fi cunoscută de toți cei care au participat la săvârșirea faptei.⁷⁰

Mai întâi, ar fi absurd să susținem că asemenea circumstanțe se referă strict la faptă, neavând în vedere subiectul ori poziția sa psihică. Până la urmă, orice circumstanță – după cum am văzut – prezintă atât elemente obiective, cât și elemente subiective. Tocmai de aceea, se susține că o distincție între circumstanțe subiective și obiective nu ar fi permisă.⁷¹ Așadar, prin circumstanțe reale, după cum dictează și legiuitorul spaniol, le vom înțelege pe **cele care au în vedere modul de executare, mijloacele folosite, după cum și rezultatul produs**.⁷² Totuși, unele circumstanțe care s-ar încadra în enumerarea de mai sus denotă cu claritate un caracter pronunțat subiectiv. Astfel, **modul de executare poate consta uneori într-o poziție psihică sau într-o stare a persoanei**. Așa se întâmplă, de pildă, în cazul circumstanței “profitând de starea de vădită vulnerabilitate a persoanei vătămate, datorată vârstei, sănătății, unei infirmități sau altei cauze”. De asemenea, în partea specială apar uneori circumstanțe care agravează comiterea faptei “profitând” de o anumită poziție a subiectului activ (de pildă, în cazul infracțiunii de la art. 220 C.pen). Mai mult, modalitatea de comitere a faptei “prin cruzimi” trebuie să denote *ferocitatea* subiectului. Altfel spus, modul de comitere *per se* nu este suficient, ci trebuie să demonstreze o caracteristică a comitentului. E drept, acest atribut a fost adăugat de doctrină, el nereieșind din text. Ferocitatea se desprinde tocmai din actul de executare, motiv pentru care nu vom pune în discuție caracterul real aici.

Totuși, **caracterul “mixt” al unor circumstanțe, din acest punct de vedere, este neîndoielnic**. Atunci când “instrumentul” folosit constă în influența subiectului sau în poziția socială a acestuia, va fi destul de greu să încadrăm circumstanța. Într-adevăr, art. 50 C.pen. nu prevede cale de mijloc, trebuind să alegem una dintre căile dictate. Altfel spus, **va trebui să analizăm care din cele două elemente ale circumstanței este preponderent**.⁷³ La noi, circumstanțe ca “profitând de imposibilitatea victimei de a se apăra” sunt privite drept reale. Într-adevăr, aici modul de executare în sine se identifică cu un element subiectiv (“profitând”). Chestiunea nu este atât de problematică atunci când se profită de elemente externe, cum este starea victimei sau cum este o calamitate. În această ipoteză, am putea accepta lipsa unei discuții. La fel se prezintă situația când autorul transformă într-un instrument propriile sale trăsături? Caracterul personal reiese cu și mai multă preponderență aici. Tocmai din acest motiv, doctrina spaniolă consideră că nu poate fi dată o soluție generală *a priori*, ci va trebui făcută o analiză particulară. Mai mult, se susține și că ar trebui să fie luat în considerare și principiul “*in dubio pro reo*”, astfel că o asemenea circumstanță, dacă este atenuantă, ar trebui considerată reală, pentru a se transmite și celorlalți (în sistemul nostru, indiferent dacă au cunoscut-o sau nu). Dacă este agravantă, va trebui reținută numai în sarcina

⁶⁵ N. Rodeanu, *Complicitatea, formă secundară de participare penală*, în “L.P.”, nr. 1960, p. 33.

⁶⁶ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 868.

⁶⁷ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 391.

⁶⁸ Șt. Daneș, V. Papadopol, *op. cit.*, p. 382.

⁶⁹ G. Antoniu ș.a. *Explicații... , precit.*, p. 102.

⁷⁰ V. Dongorz ș.a. *Explicații... , precit.*, p. 200.

⁷¹ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 60.

⁷² *Idem*, p. 116.

⁷³ *Idem*, p. 72.

celui care a profitat de anumite calități inerente persoanei sale.⁷⁴ Desigur, atunci când subiectul nu profită de anumite calități ale lui (altfel spus, nu le folosește), fiind avută în vedere de circumstanță simpla lor existență, atunci caracterul real iese din discuție. De pildă, comiterea violului de către frate/soră sau rudă în linie dreaptă nu presupune folosirea acestei calități.

În doctrina mai veche⁷⁵ se vorbea despre “excesul autorului”, concept înglobat azi de circumstanțele reale și de modul în care acționează ele. Astfel, excesul va consta într-o discrepanță între actul autorului și viziunea participantului secundar asupra respectivului act.⁷⁶ Pentru a interesa, excesul trebuie să fie esențial, astfel încât să schimbe încadrarea juridică a faptei ori să îi influențeze gradul de pericol social într-o oarecare măsură. De pildă, dacă A îl instigă pe B să omoare pe C, dându-i un cuțit în acest sens, nu va fi relevant faptul că B va folosi un topor. Instrumentul folosit este, într-adevăr, o circumstanță reală, dar nu va crea discrepanța între actul autorului și percepția sa de către participantul secundar. Deși se menționează că excesul autorului va fi esențial numai atunci când privește un element constitutiv al infracțiunii,⁷⁷ aceasta este doar una dintre ipoteze. Periculozitatea socială a actului autorului poate fi sporită nu doar prin raportare la elementele constitutive ale faptei penale în cauză, ci și prin elemente circumstanțiale ori alte cauze care agravează fapta. Într-adevăr, vom putea vorbi de exces al autorului de fiecare dată când fapta săvârșită de el este mai gravă decât cea preconizată de participantul secundar, indiferent dacă acest plus de gravitate se trage din modificarea unui element constitutiv ori din altă pricină.

Se mai face distincție între excesul calitativ și excesul cantitativ. Primul constă în aceea că autorul comite o altă faptă decât cea la care complicele sau instigatorul au înțeles să participe. De pildă, X instigă pe Y să fure un bun de la Z atunci când acesta din urmă nu se află acasă, dar Y îl omoară pe Z. Așadar, fapta penală comisă este absolut străină de intenția participantului secundar, rupându-se, de asemenea, lanțul causal între contribuția sa și rezultatul la care s-a ajuns. Chiar dacă autorul a folosit într-un fel sau altul aportul compliceului, fapta efectiv comisă nu îi va putea fi atribuită subiectiv celui din urmă.⁷⁸

Dar ce vom înțelege prin fapte diferite? În literatura mai veche⁷⁹ se vorbea despre diferența de gen, iar prin gen se înțelegea obiectul juridic generic⁸⁰. Astfel, nu se considera că există diferență de gen între două infracțiuni care aduc atingere patrimoniului. De pildă, s-a instigat la comiterea unui furt, dar bunul a fost dobândit prin înșelăciune. La fel, dacă se instigă la un abuz de încredere, dar se comite o distrugere. În aceste ipoteze, faptele aducând atingere – în maniere diferite, ce-i drept – aceleiași valori protejate de dreptul penal, nu se poate susține că a intervenit o deviere totală de la actul pe care participantul secundar îl avea în vedere. Doctrina vremii⁸¹ cerea, totuși “dol eventual” în asemenea situații, chestiune care a rămas la fel și sub legislația actuală: o atare schimbare în executare, privind-o ca pe o “circumstanță reală”, trebuie cunoscută sau prevăzută de complice sau instigator, pentru a produce efecte în persoana lor. Prin urmare, este greu de admis că excesul nu va fi esențial, în ipoteza în care autorul comite o faptă distinctă, dar împotriva aceleiași valori sociale. De altfel, în ipoteza de față nu ne aflăm în cazul unei circumstanțe reale care să influențeze și răspunderea participantului secundar, fiind cunoscută sau prevăzută, ci este vorba pur și simplu de conținutul elementului intelectual, care va cuprinde – în caz de “exces calitativ” – două infracțiuni distincte. Practic, cunoscând sau prevăzând infracțiunea care s-a comis efectiv, instigatorul sau complicele au avut-o în vedere atunci când și-au adus contribuția. Ar fi vorba, în cazul de față, nu de un “mandat general”, ci de unul alternativ. Din acest motiv, nu este vorba de un exces propriu-zis, asimilat azi de circumstanțele reale. Într-adevăr, prin exces vom înțelege *mai mult*, iar nu *altceva*, chiar dacă de același gen.

Tocmai de aceea, singura formă de exces relevant este cel cantitativ, care se referă la ipoteza în care autorul comite o faptă mai gravă decât cea la care instigatorul sau complicele au decis să se alăture.⁸² Astfel,

⁷⁴ M. Alonso Alamo, *El sistema..., precit.*, p. 356 și V. Manzini, *Trattato..., precit.*, vol. II, p. 612 apud M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 72.

⁷⁵ V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 417; Tr. Pop, *op. cit.*, 864-867.

⁷⁶ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 864.

⁷⁷ Idem, p. 865.

⁷⁸ V. Dongoroz, *op. cit.*, p. 417.

⁷⁹ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 866-867.

⁸⁰ Pentru distincții cu privire la obiectul juridic a se vedea F. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 266.

⁸¹ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 866.

⁸² *Ibidem*.

cea ce depășește fapta la care participantul secundar a înțeles să-și aducă aportul, îi va fi imputabil numai în măsura în care a fost prevăzut, trebuind să existe “dol eventual”. După cum am menționat, nu ne interesează doar ca fapta care s-a comis să se îndrepte împotriva aceleiași valori sociale și să fie mai gravă. **Trebuie să existe o corelație între fapta din viziunea participantului secundar și cea efectiv comisă, iar această corelație se caracterizează prin progresivitate.**⁸³ Așadar, dacă X promite să tănuiască bunurile dobândite de Y în urma furtului de la Z, primul va putea fi responsabil pentru tâlhărie, dacă a prevăzut efectuarea furtului în condițiile violenței. În această ipoteză, violențele vor fi privite prin prisma art. 50 C. pen. ca fiind circumstanțe reale. Dacă Y, în urma promisiunii făcute de X dobândește bunurile respective printr-o înșelăciune, chestiunea nu se va mai realiza prin raportare la art. 50, ci la art. 48 alin. (2). Se va analiza, astfel, dacă X a prevăzut dobândirea bunurilor prin înșelăciune, existând intenția cerută de textul general de incriminare a complicității⁸⁴. Dovedindu-se acest lucru, înșelăciunea îi va fi imputabilă. Nedovedindu-se, complicele nu va răspunde. Într-adevăr, nu putem prezuma că, odată ce și-a dat acordul la o infracțiune contra patrimoniului, complicele ar fi de acord cu orice altă infracțiune din această categorie, intenția lui trebuind să poată fi grefată pe o infracțiune specifică.

Se susține în doctrină că participantul secundar poate să dea un acord general, în alb (“mandat general”), menționând că el va tănuii bunurile pe care Y le va dobândi de la Z, fără să îl intereseze cum. Totuși, **este greu de susținut existența unui element subiectiv aici** pentru participantul secundar. Astfel, presupunând că un asemenea “mandat” l-ar face responsabil din punct de vedere subiectiv pe participantul secundar, ar fi greu de stabilit pentru ce va răspunde acesta din urmă în cazul unui concurs de infracțiuni (care s-ar putea să nici nu aibă obiect juridic similar). Ar fi greu de apreciat din care infracțiuni au provenit bunurile tănuite și, prin urmare, greu de probat un raport subiectiv între contribuția participantului secundar și infracțiunile comise de autor.

Chestiunea nu interesează doar pentru acuratețe în calificarea juridică a răspunderii participantului. Astfel, din perspectiva complicelui sau instigatorului, situația va fi diferită, după cum infracțiunea mai gravă intră sau nu sub conceptul de exces cantitativ. Dacă intră, neexistând previziune, participantul va răspunde pentru forma mai ușoară la care a înțeles să se alăture. În cazul în care fapta comisă, mai gravă, nu este legată progresiv de cea la care instigatorul sau complicele au decis să conlucreze, aceștia din urmă nu vor răspunde pentru nimic. Pentru a nu fi izbăviți de pedeapsă participanții secundari, este necesar ca fapta preconizată de ei să poată sta drept temei pentru cea efectiv comisă⁸⁵. Așa se întâmplă în raportul dintre act sexual cu minor și viol, viol și omor, privare de libertate și vătămare corporală, vătămare corporală și omor, furt și tâlhărie etc. Într-adevăr, autorii mai vechi vorbeau aici de un raport de progresivitate, dar nu ne referim la o progresivitate în sensul ei clasic. Într-adevăr, aici “progresivitatea” depinde de mâna autorului.

Lucrurile rămân la fel chiar privite în oglindă. Astfel, dacă se comite o altă infracțiune mai ușoară, aceasta va fi pusă în sarcina instigatorului sau complicelui numai în condițiile expuse mai sus.⁸⁶ **De altfel, chestiunea este mai importantă aici,** fiindcă participantul secundar “beneficiază” de *forma* mai ușoară chiar dacă nu a prevăzut-o. Mai sus, după cum am văzut, chiar dacă se comitea o formă mai gravă a aceleiași infracțiuni sau se comitea o altă infracțiune mai gravă sau la fel de gravă, ea trebuia să fie legată subiectiv de participantul secundar. Această legătură nu mai este necesară în cazul în care fapta comisă este o formă mai ușoară a infracțiunii preconizate. Tocmai de aceea trebuie analizat cu mai mare atenție aici în ce măsură vorbim de o formă atenuată a infracțiunii avute în vedere sau de o infracțiune autonomă, distinctă. În acest din urmă caz, răspunderea participantului secundar va fi exclusă, nereținându-se obiectiv o altă infracțiune, chiar dacă mai ușoară.

După cum știm, **încadrarea juridică nu prezintă interes** (omorul și omorul calificat sunt, practic, descrise ca două infracțiuni distincte, deși a doua este, de fapt, forma agravată a primeia), motiv pentru care va trebui să trecem dincolo de asta. Astfel, **trebuie avută în vedere latura obiectivă a infracțiunilor și obiectul juridic specific.** Ar părea că lucrurile sunt foarte simple: lovirile sunt o formă atenuată a vătămării corporale, omorul este – dacă ni s-ar permite o asemenea formulare – o “variantă atenuată” de omor calificat; la fel este furtul față de furtul calificat. **Chestiunea poate deveni complicată atunci când se pune problema autonomiei**

⁸³ N.T. Buzea, *op. cit.*, p. 785.

⁸⁴ După cum am văzut, intenția participantului secundar poate fi și indirectă.

⁸⁵ Șt. Daneș, *op. cit.*, p. 237.

⁸⁶ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 867.

conceptuale a infracțiunii concret comise.

Astfel, o discuție interesantă sub acest aspect o ridică furtul în scop de folosință. Ce se întâmplă dacă A instigă pe B să fure mașina lui C, dar acesta din urmă nu o sustrage pentru a și-o însuși, ci pentru a o folosi, returnând-o? Raportat la cum incriminează sistemul nostru penal infracțiunea de furt, ar părea că problema nu-și găsește locul aici, fiind incidente circumstanțele personale. Într-adevăr, furtul presupune scopul însușirii pe nedrept, iar furtul de folosință presupune scopul folosirii pe nedrept⁸⁷. Așadar, instigatorul ar trebui să răspundă pentru furt (sau furt calificat, după caz), iar autorul ar trebui să răspundă pentru furt de folosință. Totuși, trebuie remarcate criticile care s-au adus incriminării autohtone a furtului, infracțiunea gravitând în jurul scopului special.⁸⁸ Altfel spus, acuzarea va trebui să dovedească întrunirea acestui element constitutiv, nefiind suficientă sustragerea fără drept a bunului, deposedarea persoanei vătămate, însărăcirea ei și îmbogățirea autorului⁸⁹. Majoritatea doctrinei mai merge încă pe această linie de gândire, mânăta de textul de lege. Totuși, jurisprudența a abandonat în cele din urmă viziunea respectivă, interpretând textul de la art. 228 C.pen. în sensul de îmbogățire frauduloasă, injustă, iar nu de luare în scop de însușire.⁹⁰ De remarcat, așadar, că scopul special în cazul furtului a rămas “literă moartă” (dar a rămas, chiar sub noua reglementare).

Dacă am privi furtul într-o manieră obiectivă, la fel ca și majoritatea jurisprudenței actuale. Distincția între furtul “clasic” al unui vehicul și furtul de folosință al acestuia s-ar putea face la nivelul laturii obiective: în cazul primului, vorbim de sustragerea frauduloasă a unui bun, îmbogățirea injustă cu bunul respectiv, iar în cazul al doilea vorbim de folosirea pe nedrept a bunului, iar nu de luarea în scopul folosirii.⁹¹

Același mod de abordare îl găsim în sistemul francez, unde infracțiunea de furt este definită la art. 311-1 ca “sustragerea frauduloasă a unui bun al altuia”. Astfel, elementul subiectiv nu este strict conturat, doctrina și jurisprudența putându-l exploata. Ca la noi, s-a pus problema sustragerii unui bun cu intenția de a-l restitui după folosire. Deși inițial instanțele franceze au decis că nu poate fi vorba de furt în lipsa veritabilei intenții de apropiere a bunului, odată cu fenomenul “împrumutului” de autovehicule, au revenit asupra acestui punct de vedere. Astfel, s-a ajuns la concluzia că fapta se va încadra sub textul furtului atunci când făptuitorul se comportă cu bunul altuia asemenea unui proprietar, fie chiar și temporar.⁹² S-a evitat incriminarea distinctă a furtului de folosință, după cum și distincția la nivelul laturii subiective. Pentru rezolvarea problemei, s-a interpretat “sustragerea frauduloasă” în sensul că ar include și “sustragerea temporară”.

Deși noi am incriminat distinct furtul de folosință al unui vehicul, adoptând sistemul francez, distincția dintre cele două infracțiuni nu ar trebui făcută la nivel subiectiv, fiind șubredă și putând avea consecințe absurde. Astfel, s-ar putea face distincția, cel puțin de lege ferenda, între sustragerea frauduloasă a unui vehicul și folosirea frauduloasă a acestuia.

Procedând în așa mod, s-ar ajunge la concluzia că furtul de folosință, prevăzut la art. 230 alin. (1) C.pen nu este o formă atenuată a furtului decât în ceea ce privește sancțiunea. Conceptual, fapta ar constitui o cu totul altă infracțiune, prezentând o altă latură obiectivă. Prin urmare, între cele două infracțiuni nu ar fi o legătură de progresivitate, nu s-ar comite o formă mai ușoară a infracțiunii, ci s-ar comite o altă infracțiune, mai ușoară. Privind astfel lucrurile, cel care ar instiga la furt, nu ar trebui să răspundă pentru nimic dacă autorul comite un furt de folosință.

Totuși, având în vedere reglementarea actuală, este greu de crezut că practica și doctrina se vor încumeta

⁸⁷ F. Streteanu, *Tratat..., precit.*, p. 467-468.

⁸⁸ S. Bogdan, *Drept penal. Partea specială*. Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 231-232.

⁸⁹ Gh. Diaconescu, C. Duvac, *Tratat de drept penal. Partea specială*, Ed. C. H. Beck, București, 2009, p. 243.

⁹⁰ Inițial fapta celui care lua de la o persoană un bun în scopul folosirii bunului respectiv într-un proces ulterior de divorț nu fusese considerată furt, lipsind elementul subiectiv specific (*T. S. , dec. nr. 2704/1984, R. III, p. 118*). Ba mai mult, deposedarea victimei unui viol de anumite obiecte, pentru ca ea să fie nevoită să se întâlnească ulterior cu agresorul ca să și le recupereze a fost, de asemenea, scoasă de către instanță de sub incidența textului de la furt (*Trib. Jud. Ilfov, dec. pen. nr. 1114/1974*, citată în V. Cioclei, *Drept penal, Partea specială, Infracțiuni contra patrimoniului*, Ed. C. H. Beck, București, 2011, p. 26-27). Totuși, ulterior instanțele au decis că infracțiunea va subzista chiar în lipsa scopului de însușire definitivă. Astfel, s-a reținut infracțiunea de furt chiar atunci când scopul inculpatului nu fusese acela de însușire pe nedrept, ci de determinare a persoanei vătămate la o anumită conduită. Instanța a statuat că inculpatul, astfel, își însușește bunul, nefiind relevant în ce mod își va exercita ulterior atribuțiile dobândite asupra sa. Prin urmare, contează doar deposedarea persoanei vătămate fără consimțământul ei și fără drept, îmbogățirea cu bunul respectiv, iar nu și scopul în care bunurile au fost sustrate. (*C.S.J., dec. nr. 1732/1995, Dreptul 5/1996, p. 130*).

⁹¹ S. Bogdan, *op. cit.*, p. 234.

⁹² W. Jeandidier, *Vol*, în *Jurris Classeur, Cote 2*, 2006, p. 8.

să îmbrățișeze o asemenea opinie.

Sușinerile de mai sus sunt valabile numai în ceea ce privesc circumstanțele reale dimprejurul obiectului material, subiectului pasiv sau laturii obiective a infracțiunii. Astfel, prin raportare la excesul autorului, vom înțelege circumstanțele în sensul lor strict și elementele circumstanțiale. Tocmai de aceea, chiar dacă, de pildă, complicele a înțeles să ajute la comiterea unui omor pentru a înlesni săvârșirea unei infracțiuni ulterioare, dar autorul comite un omor simplu, "atenuarea" nu va beneficia complicelui. El va răspunde, după cum vom detalia mai încolo, conform circumstanței personale prezente în persoana sa.

O parte a doctrinei, înainte de intrarea în vigoare a noului cod penal, era de părere că toate cauzele de la art. 44-51 din C.pen. anterior (cauze care înlătură vinovăția) erau personale.⁹³ Această viziune se datora concepției psihologice despre vinovăție și necunoașterii de către vechiul cod a unei trăsături fundamentale a infracțiunii: antijuridicitatea. Într-adevăr, **cauzele care înlătură această trăsătură a infracțiunii acționează asupra faptei, scoțând-o din sfera ilicitului penal, iar nu asupra culpabilității subiectului**, chestiune observată în doctrina mai veche.⁹⁴ Cât despre cazul fortuit, de vreme ce se axează pe imposibilitatea obiectivă de prevedere a rezultatului produs, nu se poate spune că produce efecte cu privire la un subiect sau altul. Așadar neprevăderea despre care vorbește art. 31 C.pen nu își are sorginea în persoana subiectului, ci chiar în împrejurarea care se suprapune peste acțiunea autorului și produce rezultatul.

Trecând peste tendința de a califica drept reale unele circumstanțe personale (chestiune pe care o vom analiza în cele ce urmează), observăm că domeniul de incidență al circumstanțelor reale a fost delimitat într-o manieră destul de pertinentă de către doctrină și practică.

b) Circumstanțele personale

b.1) Aspecte generale. Reglementări anterioare

Circumstanțele personale sunt împrejurări care rezidă în persoana unuia dintre participanți, relevând **fie elemente privind poziția lui psihică raportat la comiterea infracțiunii, fie diverse particularități ale personalității sale**.⁹⁵ Altfel spus, ele sunt stări, situații, calități, însușiri care stau împrejurul faptuitorului, exprimă o relație de la persoana sa înspre propria-i biografie, caracterizându-l sub aspectul pericolozității.⁹⁶

Trebuie menționat că nu sunt avute în vedere numai caracteristicile personale ori procesele cognitive care leagă subiectul de fapta penală. **Circumstanțele personale nu exclud ideea de acțiune**. Desigur, aceste acte nu trebuie să fie legate de latura obiectivă a infracțiunii, nu trebuie să îi determine gravitatea ori să o scoată de sub incidența legii penale. Astfel, cauza de nepedepsire constând în retragerea mărturiei mincinoase, prevăzută la art. 273 alin. (3) C.pen. reprezintă o intervenție activă a autorului, după ce infracțiunea s-a consumat. De altfel, se mai pot identifica și alte cauze de nepedepsire care constau în intervenția activă a subiectului activ: împiedicarea producerii rezultatului de la art. 34 alin. (1) C.pen. sau împiedicarea săvârșirii infracțiunii de la art. 51 alin. (1) C.pen; denunțarea faptei, prevăzută la art. 290 alin. (3). Doctrina consideră că, spre deosebire de cauzele care înlătură antijuridicitatea, cauzele de nepedepsire acționează *in personam*, iar asta se datorează faptului că punibilitatea participanților nu este interdependentă, astfel că imposibilitatea aplicării pedepsei (chiar existând infracțiune și răspundere pentru ea) față de unul dintre subiecți nu îi va scuti de pedeapsă și pe ceilalți. După cum am văzut, această concluzie se poate trage și din principiul accesorialității limitate.⁹⁷

Așadar, prima observație care trebuie făcută aici este că nu trebuie să privim întotdeauna aceste circumstanțe personale ca pe niște atribute ale subiectului, **ele pot consta și în conduita sa anterioară sau posterioară**. De pildă, starea de recidivă își are sorginea în infracțiuni comise anterior, iar înlăturarea prejudiciului are loc ulterior comiterii faptei. Astfel, nu ne vom limita la o analiză a persoanei și a psihicului ei, ci va trebui să trecem peste fapta prevăzută de legea penală. Orice împrejurare care nu influențează această faptă, în sensul atenuării sau agravării ei, scoaterii ei din sfera dreptului penal ori înlăturării răspunderii pentru ea, dar se leagă de participant, va intra în categoria circumstanțelor personale.

⁹³ M. Alexandru, *Participația penală, Studiu de doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 259; Tr. Dima, *op. cit.*, p. 419.

⁹⁴ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 871; N. T. Buzea, *op. cit.*, p. 784.

⁹⁵ Șt. Daneș, V. Papadopol, *op. cit.*, p. 378; V. Dongoroz ș.a. *Explicații...*, *precit.*, p. 198.

⁹⁶ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 391; G. Antoniu ș.a., *Explicații...*, *precit.*, p. 103.

⁹⁷ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 795; I. Hidegkuti, notă la *decizia penală nr. 1557 din 22 iunie 1967*, în "Revista română de drept", nr. 6/1968 p. 164.

O altă observație care trebuie făcută se referă la textul de lege care reglementează această materie. Art. 50 C.pen. vorbește despre circumstanțele privitoare la persoana autorului sau a altui participant, fără să înceapă măcar vreun demers înspre explicarea acestor împrejurări și fără să facă vreo distincție. Față de reglementarea anterioară nu există nicio diferență substanțială, ci doar cea înrâurită din separarea autorului de ceilalți participanți. Totuși, Codul penal Carol vorbea la art. 122 despre “*circumstanțele personale ale vreunui dintre participanți, care atrag înlăturarea, micșorarea sau agravarea pedepselor*”. În primul rând, textul contura cu mai multă precizie domeniul circumstanțelor în participație, intrând aici și cauze care înlătură pedeapsa. În al doilea rând, sintagma “*micșorarea sau agravarea pedepselor*” se putea interpreta și în sensul schimbării încadrării juridice datorate trecerii dintr-o formă de bază într-o formă agravată sau atenuată. Într-adevăr, agravarea sau atenuarea pedepsei se poate concretiza și într-o schimbare a încadrării. Prin urmare, chiar dacă într-o manieră vagă și imprecisă, lasă mai puțin loc doctrinei pentru clarificări și clasificări nu întotdeauna oportune.

În fine, îndepărtându-ne, vom avea în vedere și art. 48 din Codul penal din 1864, care pare să lămurească și mai pe îndelete problema circumstanțelor personale. Astfel, “*complicele⁹⁸ se va pedepsi cu un grad mai jos decât autorul principal, însă după natura crimei privită ca comisă de el, iar nu după natura sau agravarea ce poate lua crima sau delictul în raport cu autorul principal din circumstanțe personale ale acestuia...*”. Trecând peste întruchiparea sistemului diversificării (“se va pedepsi cu un grad mai jos”), textul nu se limitează la a pomeni circumstanțele personale care pot agrava, atenua sau aboli pedeapsa, ci statuează că participantul secundar se va pedepsi “*după natura crimei privită ca comisă de el*”. Astfel, din perspectiva circumstanțelor personale, vom avea în vedere fapta din perspectiva fiecărui participant, calificând-o în funcție de această perspectivă.⁹⁹

b.2) Distincțiile doctrinei. Efect. Fundament

După cum am menționat, circumstanțele personale se pot referi la caracteristicile făptuitorului, după cum se pot referi și la poziția subiectivă raportată la fapta comisă. Primele sunt considerate de doctrină de individualizare, iar secunde sunt considerate subiective.¹⁰⁰ Într-o primă fază, distincția nu ar părea că prezintă vreun interes. Într-adevăr, art. 50 C.pen. în generalitatea lui, cuprinde ambele categorii de circumstanțe personale. Până aici, clasificarea se poate baza pe dispozițiile textului de lege. Totuși, s-a mers mai departe și s-au împărțit, la rândul lor, circumstanțele de individualizare în cele care sunt inerente strict făptuitorului, după cum este recidiva, cumulul de infracțiuni, minoritatea, gradul intenției etc. și cele care repercutează totuși asupra faptei, schimbându-i gravitatea obiectivă și modificându-i încadrarea juridică. Acestea din urmă constau în stări, situații sau calități personale ale autorului care alcătuiesc conținutul faptei prevăzute de legea penală în formă agravată. Ele sunt asimilate circumstanțelor reale.¹⁰¹ Pentru susținerea acestei teze, s-a pornit de la faptul incontestabil că, atunci când o circumstanță personală de individualizare – de pildă, o calitate a autorului – va constitui element constitutiv al faptei prevăzute de legea penală, ea se va răsfrânge și asupra participantului secundar, chiar dacă el nu are respectiva calitate. Prin urmare, nu ar exista niciun impediment să se procedeze la fel atunci când atributul respectiv constituie o circumstanță agravantă. În niciuna din situațiile de mai sus nu se atribuie complicei sau instigatorului o calitate pe care nu o are, ci doar se constată că a ajutat/determinat, știind sau prevăzând că există respectiva calitate, iar ea va da fie caracter penal faptei, fie caracter agravat.¹⁰²

Deși seducătoare, vom încerca să ne îndepărtăm de această viziune, ea apărând viciată din mai multe puncte de vedere. S-a susținut că agravarea faptei autorului care prezintă o anumită caracteristică s-ar fundamenta pe încălcarea unei îndatoriri izvorând din calitatea în cauză, îndatorire pe care complicele și instigatorul nu o au¹⁰³. De pildă, art. 302 alin. (3) C. pen. agravează faptele descrise la alineatele precedente din considerentul calității autorului de funcționar public cu anumite obligații. La fel, infracțiunile de luare de mită, dare de mită, trafic de influență și cumpărare de influență se pedepsesc mai aspru atunci când sunt comise de funcționari publici decât atunci când sunt comise de persoane care exercită, permanent sau

⁹⁸ La momentul respectiv, prin complice se înțelegea orice participant, mai puțin autorul.

⁹⁹ I. Tanoviceanu, *Curs de drept penal*, Vol. II, Atelierele Grafice SOCEC & Co, București, 1912, p. 646.

¹⁰⁰ G. Antoniu ș.a., *Explicații...*, precit., p. 103; V. Dongoroz ș.a., *Explicații...*, precit., p. 198. În același sens ar părea că se pronunță și N.T. Buzea, atunci când distinge între “circumstanțele personale subiective, ca: iresponsabilitatea, neculpabilitatea (...)” și circumstanțele reale, chiar dacă nu face în mod expres distincția de mai sus (N.T. Buzea, *op. cit.*, p. 783).

¹⁰¹ Șt. Daneș, V. Papadopol, *op. cit.*, p. 379-380; C. Bulai, N.B. Bulai, *op. cit.*, p. 392.

¹⁰² V. Papadopol, *Unele observații cu privire la sancționarea tănuitorilor și favorizatorilor*, în “L.P.”, nr. 5/1957 p. 549-550.

¹⁰³ *Ibidem*.

temporar, cu sau fără remunerație, o însărcinare de orice natură în serviciul unei persoane fizice dintre cele prevăzute la 175 alin. (2) ori în cadrul oricărei persoane juridice (art. 308 C. pen). Acest lucru se datorează tocmai obligațiilor care incumbă funcționarilor publici, obligații pe care persoanele descrise mai sus nu le au. Mergând mai departe, în cazul violului se observă agravanta ținând de calitatea de rudă în linie dreaptă, frate sau soră, prevăzută de art. 218 alin. (3) lit. b, după cum și calitatea celui care are victima în pază, educare etc (lit. a). Calitatea persoanelor menționate acolo le oferă, practic, poziție de garant față de victimă, iar această poziție vine cu o sumedenie de obligații, evident încălcate.¹⁰⁴

Este fără putință de tăgadă că vom identifica întotdeauna o rațiune pentru care calitatea inerentă autorului agravează răspunderea lui: uneori se va datora încălcării unor îndatoriri suplimentare, după cum am văzut mai sus, alteori poziția sa va înlesni comiterea faptei ori o va face mai greu de probat. Prin urmare, o asemenea calitate pare că sporește pericolozitatea subiectului, iar nu a faptei. În acest sens, un autor¹⁰⁵ susține că persoana făptuitorului, făcând abstracție de anumite calități ale acesteia care uneori constituie trăsături ale conținutului infracțiunii, nu poate avea nicio influență asupra gradului de pericol social al infracțiunii. Deși favorabilă argumentării pe care o încercăm, nu putem fi de acord cu această susținere. Într-adevăr, nu putem ajunge să punem semnul echivalenței între cel care determină pe X la uciderea fiului său și cel care determină pe X săucidă un străin¹⁰⁶. Prin urmare, **o asemenea calitate își pune într-o oarecare măsură amprenta pe fapta comisă, fiind greu de încorsetat în persoana făptuitorului.** Tocmai de aceea, doctrina a făcut distincție între circumstanțe personale care exprimă exclusiv pericolozitatea autorului și cele care, într-un fel sau altul, influențează gravitatea faptei comise.¹⁰⁷ Primele ar consta, de pildă, în starea de recidivă sau cea de cumul de infracțiuni ori buna sau reaua conduită a autorului înainte de comiterea infracțiunii. Secundele, cele prezentate mai sus, ar fi asimilate circumstanțelor reale.¹⁰⁸

Întrucât este greu de stabilit în ce măsură calitatea agravantă reflectă strict pericolozitatea mai sporită a făptuitorului sau a faptei, chestiune relativă, nu ne putem raporta doar la acest argument. Așadar, vom merge mai departe. Abordând problema într-o manieră mai tehnică, vom încerca să descifrăm ce ne impun, de fapt, textele de lege.

Distincția de mai sus – între elemente constitutive ale infracțiunii și orice alte împrejurări care gravitează în jurul faptei – este singura care, în acest domeniu, prezintă cu adevărat importanță. Într-adevăr, nu se poate pune pe același palier ipoteza în care o calitate *agravează fapta prevăzută de legea penală* și cea în care calitatea *este parte din fapta prevăzută de legea penală*. Cea de-a doua ține de reglementarea generală a participației, iar nu de art. 50 C.pen. Astfel, una dintre condițiile instigării sau complicității este săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală (art. 47, art. 48). Bineînțeles, unele calități pot să determine existența acestei fapte. De pildă, subiectul activ al delapidării trebuie să fie funcționar, iar cel al incestului trebuie să fie frate, soră, descendent sau ascendent. Numai atunci când autorul va avea respectiva calitate, condiția săvârșirii unei fapte prevăzute de legea penală va fi îndeplinită, iar instigatorii și complicii vor fi susceptibili să răspundă.

Într-adevăr, nu ar fi vorba despre atribuirea unei calități străine de el participantului secundar, ci de tragerea sa la răspundere pentru agravarea pe care calitatea respectivă o aduce faptei. Același lucru se întâmplă, de altfel, în cazul în care calitatea se prezintă ca element constitutiv: complicele răspunde numai pentru că o cunoaște sau o prevede, nefiind nevoie să o aibă și el (conform principiului accesorialității limitate). Putem înțelege rațiunea din spatele acestei susțineri.¹⁰⁹ Totuși, **în cazul din urmă, calitatea autorului nu se transmite asupra participantului secundar, ci stă drept temelie al răspunderii sale, alături de celelalte elemente ale faptei comise de autor. Ea va fi necesară în persoana autorului tocmai pentru a se întruni cerințele textelor de incriminare a instigării și complicității pe tărâmul cărora ne aflăm, de fapt, aici.**

Mai departe, odată îndeplinite elementele faptei tipice în persoana autorului, alte caracteristici

¹⁰⁴ F. Stretanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 286.

¹⁰⁵ L. Biro, *Gradul de pericol social al faptei săvârșite, criteriu general de individualizare a pedepsei*, în "Studia Iurisprudentia", 1971, p. 144.

¹⁰⁶ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 646.

¹⁰⁷ N. Rodeanu, *Complicitatea, formă secundară de participație*, în "L.P.", nr. 9/1960, p. 34-35.

¹⁰⁸ L. Plavoșin, *Unele probleme ale participației penale în practica Tribunalului Suprem al R.P.R.*, în "L.P.", nr. 3/1961, p. 41-42.

¹⁰⁹ De altfel, I. Tanoviceanu propunea, *de lege ferenda*, să se țină seama de aceste calități și în ceea ce îi privește pe participanții secundari în persoana cărora nu se găsesc. Totuși, ținând seama de art. 48 C.pen. 1868, acest lucru nu era posibil de lege lata (I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 647-648). Nici textul de azi nu poate fi interpretat altfel, impunând aceleași restricții.

ale persoanei sale vor impieta numai asupra sa. Asimilarea acestora elementelor constitutive s-ar situa împotriva art. 50 C.pen. De altfel, coroborând textele care incriminează actele instigatorilor și complicilor cu acest din urmă articol, putem trage concluzia că singurele calități ale autorului care vor avea repercusiuni și asupra participantului secundar sunt cele care condiționează existența faptei prevăzute de legea penală.¹¹⁰

În concluzie, **nu există temeii legal pentru distincția pe care o face doctrina și, ca urmare, nici pentru asimilarea respectivelor circumstanțe personale celor reale.** Un asemenea temei se găsea, de pildă, în art. 118 din Codul penal italian, modificat prin reforma legislativă din 7 februarie 1990, care statua că “*circumstanțele care agravează sau atenuează pedepsele, constând în motivele făptuitorului, intensitatea dolului, gradul culpei și celelalte circumstanțe inerente persoanei, se vor valorifica doar cu privire la persoana asupra căreia se găsesc*”¹¹¹. Într-adevăr, aici nu mai este vorba doar despre “circumstanțe privitoare la persoana autorului sau a unui participant”, după cum dictează textul nostru, ci de circumstanțe personale *neinerente persoanei* (aici ar intra calitatea sa de funcționar, după cum și cea de membru de familie) și circumstanțe personale inerente (s-ar include aici scopul, recidiva, mobilul sau starea de intoxicație). Interpretând textul italian, ajungem la concluzia că cele neinerente (personale de individualizare care sporesc sau atenuează pedeapsa) se vor asimila celor reale și se vor transmite.¹¹² Sub reglementarea noastră – de acum sau de acum mai bine de un secol – un asemenea demers nu este permis.

Într-adevăr, nefăcându-se nicio distincție, va trebui să interpretăm mențiunea din dreptul nostru asupra circumstanțelor personale (searbădă și nesatisfăcătoare) după cum a fost reglementată chestiunea în dreptul spaniol. Astfel, codul penal spaniol, la art. 65 menționează următoarele: “Circumstanțele agravante sau atenuante constând în dispoziția morală a subiectului, în relațiile particulare cu victima sau în alte cauze personale, vor servi înspre agravarea sau atenuarea răspunderii numai acelu subiect în persoana căruia se regăsesc.” Prin urmare, **unde legea nu distinge, nu distingem nici noi, chiar dacă o rațiune am putea găsi extinderii realizate de doctrina autohtonă.** Art. 50 alin. (1), vorbind de circumstanțe referitoare la persoana autorului sau a unui participant, cuprinde toate cele trei categorii enumerate mai sus. **De lege ferenda, ar trebui urmat exemplul codului penal spaniol.** Astfel, orice extinderi doctrinare fără bază legală ar fi înlăturate.

b.3) Materializarea unor circumstanțe personale – temeiul metamorfozei circumstanțelor personale în reale

O mare parte din doctrină a ajuns la concluzia că, uneori, o circumstanță personală prin natura ei se poate obiectiviza, dobândind prin aceasta caracter real.¹¹³ Astfel, se oferă exemplul premeditării, pentru existența căreia – susțin autorii – este nevoie de acte pregătitoare. În măsura în care, la înfăptuirea acestor acte au participat și alți subiecți, circumstanța premeditării li se va reține și lor. Chestiunea s-a ridicat de cele mai multe ori la omor, unde premeditarea este element circumstanțial agravant, schimbând încadrarea juridică.

În primul rând, contrar ceea ce s-a susținut în doctrină¹¹⁴ și în practica judiciară¹¹⁵, actele de pregătire nu sunt indispensabile stării de premeditare. Caracterul premeditat este inerent laturii subiective, denotându-i intensitatea și pericolozitatea. **Nu este relevant în ce măsură această stare subiectivă s-a obiectivizat anterior comiterii infracțiunii.** Într-adevăr, de cele mai multe ori premeditarea presupune efectuarea anumitor acte de pregătire, dar ele nu determină această stare, ci doar fac mai ușoară dovedirea ei. Ea ține de forul intern, de psihicul subiectului activ, iar instanța se va folosi, în principiu, de actele premergătoare pentru a o proba.

¹¹⁰ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 646.

¹¹¹ Până la reforma din 1990, partea din art. 118 C.pen. italian privitoare la circumstanțele personale arăta astfel: “Circumstanțele subiective, neinerente persoanei infractorului, care agravează pedeapsa pentru vreunul dintre cei care au luat parte la infracțiune, sunt puse în sarcina celorlalți (...) atunci când au ajutat la executarea infracțiunii. Orice altă circumstanță, care agravează sau atenuează pedeapsa, e luată în considerare numai față de persoana la care se referă”. Pentru transmiterea circumstanțelor “neinerente persoanei infractorului” se cerea ca ele să fi folosit la comiterea infracțiunii, lucru care se schimbă odată cu modificarea textului. Altfel spus, circumstanțe ca premeditarea sau calitatea subiectului de rudă în linie dreaptă la viol (din dreptul nostru) care, prin natura lor, ajută la comiterea actului, nu mai erau transmisibile după reformă. Totuși, de menționat că până la momentul respectiv, răsrângerea circumstanțelor reale și personale neinerente avea loc într-o manieră obiectivă, agravând sau atenuând indiferent de latura subiectivă. Actualmente, circumstanțele reale și cele personale neinerente se răsrâng într-o manieră obiectivă numai dacă sunt atenuante. După acest principiu se ghidează și sistemul nostru, doar că sfera circumstanțelor transmisibile este (sau ar trebui să fie) alta. C. G. Rătescu, V. Dongoroz, Tr. Pop ș.a, *op cit.*, p. 294; M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 72-73.

¹¹² În reglementarea italiană mai veche se punea și condiția ca ele să fi ajutat la executare, condiție la care s-a renunțat ulterior.

¹¹³ C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 392; V. Dongoroz ș.a., *Explicații...*, precit., p. 199; G. Antoniu ș.a., *Explicații...*, precit., p. 104.

¹¹⁴ M. Udriou, *Drept penal. Partea generală. Noul cod penal.*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 13.

¹¹⁵ *Trib Suprem. dec. pen. nr. 2997/1974; ICCJ, dec. pen. nr. 2979/2009*, disponibilă pe www.legalis.ro.

De altfel, unele infracțiuni – sau unele modalități de comitere a unor infracțiuni – sunt susceptibile de această modalitate a intenției, dar nu și de acte de pregătire. Așa se întâmplă, de regulă, la infracțiunile comisive prin omisiune, unde chiar actul de executare descris de normă ia forma unei inacțiuni, subiectul nefiind nevoit să comită acte de pregătire. De pildă, mama care își va ucide copilul prin înfometarea acestuia va fi, în principiu, scutită de asemenea acte, deși infracțiunea presupune, prin firea lucrurilor, premeditarea.¹¹⁶ De altfel, este bine cunoscut faptul că vinovăția, în general, va rezulta tocmai din acte obiective. Fiind imposibil de pătruns în forul intern al individului, pentru probarea elementului subiectiv se va recurge la principiul “*dolus ex re*”.¹¹⁷ Lucrurile nu se schimbă atunci când intenția se prezintă în modalitatea premeditării.

Într-adevăr, “*idem est non esse et non probari*”, dar asta numai în fața instanței de judecată. În teorie, dificultatea probării nu echivalează inexistenței. Autorii care consideră actele de pregătire indispensabile premeditării amestecă cele două planuri. În acest sens, unul din ei¹¹⁸ se contrazice și statuează: “din modul cum a procedat inculpatul, care a invitat victima acasă la el, a adus-o în stare de ebrietate completă și s-a descotorosit apoi, sub anumite pretexte, de martorii care îl jenau, rezultă (*s.n.*) cu claritate că acesta a reflectat cu privire la modul în care trebuia să acționeze (...), deci că a acționat cu premeditare.” Prin urmare, din actele de pregătire rezultă deliberarea, plănuirea faptei, iar acestea din urmă sunt, de fapt, de esența premeditării.

Trecând peste actele de pregătire, se poate observa că starea de premeditare, asemenea stării de provocare, se grefează pe latura subiectivă, caracterizând-o. Faptul că ele prezintă realități opuse și, ca atare, nu pot coexista¹¹⁹ nu poate duce la concluzia că ar trebui să primească un tratament diferențiat sub aspectul tratat aici. Într-adevăr, s-a susținut în trecut că provocarea ar fi, datorită condițiilor sale de existență, o circumstanță reală. De menționat că la vremea respectivă era avută în vedere numai comiterea infracțiunii din pricina unui act provocator, nefăcându-se referire la “starea de tulburare sau puternică emoție”. Prin urmare, am putea chiar susține că, în atare condiții, caracterul real al provocării nu trebuia exclus de plano.¹²⁰ Totuși, ideea a fost repede abandonată, iar în prezent doctrina este unanimă cu privire la natura juridică a provocării (mai ales că, pentru existența ei, se cere starea de tulburare). Astfel, caracterul de circumstanță personală subiectivă nu îi este negat provocării chiar dacă existența ei se grefează pe anumite elemente de fapt: acțiunea tipică trebuie să ia forma unei riposte împotriva actului provocator care o precede, ambele fiind supuse unor condiții bine determinate de cod și de doctrină.¹²¹ Cu toate acestea, nu îndeplinirea condițiilor faptice constituie esența provocării, ci efectul îndeplinirii lor: starea de tulburare, stare care duce la pierderea, în parte, a controlului asupra actelor, ridicând puterea de stăpânire.¹²²

Așadar, în vreme ce nimeni în doctrina română¹²³ nu tăgăduiește că starea de tulburare constituie o

¹¹⁶ F. Streteanu, *Tratat de drept penal, Partea generală*, Vol. 1, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 441.

¹¹⁷ S. Feller, *Cu privire la natura juridică a scuzei provocării și la unele probleme legate de individualizarea pedepsei*, în “*Justiția Nouă*”, nr. 9-10/1950, p. 979.

¹¹⁸ Gr. Giurca, *Condițiile de reținere a premeditării în cazul infracțiunii de furt, ca o circumstanță agravantă generală*, în “*Revista română de drept*”, nr. 3/1982 p. 27.

¹¹⁹ În sens contrar, S. Petrovici, *notă la S. pen. nr. 256/1956, Jud. Bacău*, în “*L.P.*”, nr. 2/1957.

¹²⁰ *Decizia 812/1957, colegiul penal, Trib. Superm RPR*, în “*L.P.*”, nr. 9/1957, p. 199; I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 651.

¹²¹ I. Pascu, Tr. Dima ș.a., *Noul cod penal... precit.*, p. 461-464.

¹²² L. Plavoșin, *Unele probleme ale participației penale în practica Tribunalului Suprem al R.P.R.*, în “*L.P.*”, nr. 3/1961, p. 41.

¹²³ Natura juridică a provocării este discutată și sub alte legiuri penale, opiniile fiind diversificate. De pildă, la germani, starea de provocare conduce la înlăturarea intenției, rămânând să se răspundă pentru culpă. O distincție interesantă se face sub acest sistem în funcție de cauza provocării: dacă ea se datorează actului provocator al victimei, atunci efectele se vor produce asupra faptei, pericolul ei social fiind drastic diminuat, motiv pentru care va fi privită ca o circumstanță reală. Astfel, nu ne va interesa că instigatorul sau complicele se așteptau la un omor calificat, ei vor răspunde pentru ucidere din culpă. Pe de altă parte, dacă tulburarea se leagă exclusiv de starea mentală a autorului și de puterea lui de control, neavându-și obârșia în actul victimei, ea va reprezenta o circumstanță personală de atenuare, iar participanții secundari nu vor beneficia de ea (G. Fletcher, *Complicity*, în “*Israel Law Review*”, nr. 30, 1996). O asemenea distincție nu se poate face *de lege lata* sub legea noastră penală, dar s-ar putea face *de lege ferenda*. Până la urmă, art. 75 alin. (1) a) C. pen. reglementează actul provocator ca pe un atac căruia îi lipsește măcar unul din attributele de la art. 19 alin. (2). Observăm că în cazul legitimei apărări este irelevantă o eventuală stare de tulburare sub care s-ar comite fapta tipică (nu era, ce-i drept, unanimă această viziune asupra legitimei apărări sub vechile reglementări, dar codul de azi este tranșant). Atacul o despoaie de caracterul ilicit, fără să mai conteze în ce măsură afectează și culpabilitatea făptuitorului. Un atac “cu handicap”, pe de altă parte, pentru a produce efecte, trebuie să influențeze culpabilitatea făptuitorului. Într-adevăr, dacă actul provocator provine de la victimă (singura ipoteză de provocare de la noi), reglementarea provocării ar fi putut să urmeze logica legitimei apărări, acționând asupra ilicității faptei, atenuarea primind caracter real și nedepinzând de puternica tulburare sau emoție. Aceasta din urmă ar părea că

circumstanță personală subiectivă, natura juridică a premeditării continuă să fie pusă la îndoială. După cum am văzut, motivul doctrinei constă în actele de pregătire ale premeditării, la care ar putea să participe mai mulți subiecți, caz în care circumstanța s-ar răsfrânge.

Rezumând cele spuse mai sus, vom concluziona că premeditarea trebuie considerată întotdeauna o circumstanță personală subiectivă. Astfel, nu doar că existența ei nu depinde de acte de pregătire, dar, chiar presupunând că ar depinde, ele nu ar fi de esența premeditării (așa cum elementele materiale de care depinde nu sunt de esența provocării), ci starea de chibzuință, de calm, planul. Nu se poate spune că circumstanța premeditării se va transmite participantului care și-a adus contribuția la actul de pregătire care probează (sau condiționează, după unii) premeditarea. Într-adevăr, contribuind la actul în cauză sau chiar cunoscând ori prevăzând un asemenea act, se va putea demonstra cu ușurință existența premeditării *în persoana respectivului participant*¹²⁴. În ultimul rând, după cum am subliniat deja, provocarea și premeditarea par a se situa la poli opuși, dar sunt fiicele aceleiași mame: intenția, elementul subiectiv al infracțiunii. Ar fi absurd să negăm uneia dintre aceste circumstanțe propria-i natură, din motive greu de susținut din punct de vedere teoretic.

Am văzut mai sus că **materializarea circumstanțelor, obiectivizarea lor în anumite împrejurări legate de fapt nu le răpește caracterul personal. Într-adevăr, natura lor nu se schimbă și nu-și vor produce altfel efectele numai pentru că anumite elemente de fapt condiționează reținerea acestora. Pornind de la premisa de mai sus, vom analiza în continuare infracțiunea de la art. 190 C. pen: uciderea la cererea victimei**. Despicând problemele pe care le ridică în raport cu participația penală, vom observa că rezolvarea lor se oglindește în cele prezentate mai sus.

Așadar, art. 190 C.pen. incriminează *“uciderea săvârșită la cererea explicită, serioasă, conștientă și repetată a victimei care suferea de o boală incurabilă sau de o infirmitate gravă atestată medical, cauzatoare de suferințe permanente și greu de suportat”*. Deși nu regăsim un text echivalent în codul penal anterior, trebuie să ne aplecăm asupra textului de la art. 488 alin. (1) și alin. (3) C. pen. Carol al II-lea din 1936. Prima variantă presupunea uciderea la rugămintele serioase, stăruitoare și repetate ale unei persoane, indiferent de motivele ei; a doua se referea la omorul dintr-un impuls de milă, cauzat de suferințele fizice ale victimei¹²⁵. Având în vedere necesitatea reglementării eutanasiilor active, legiuitorul a unit într-o oarecare măsură formele infracțiunii de la art. 488 C.pen. 1936. Se cuvin câteva precizări.

În primul rând, art. 190 C. pen., contrar nomenclaturii oferite infracțiunii, reprezintă o formă atenuată de omor, așadar nu o infracțiune de sine stătătoare. După cum vom vedea cu altă ocazie, același lucru se întâmplă și în cazul infracțiunii de *“ucidere a nou-născutului de către mamă”* (pruncuciderea). Așadar, ceea ce particularizează infracțiunea în discuție nu este un element constitutiv, ci un element circumstanțial. După cum am văzut mai sus, aceste elemente (fiind circumstanțe în sensul art. 50 C.pen.) pot varia de la un participant la altul, schimbând calificarea faptei.

Mai departe, se pune problema de a stabili natura juridică a circumstanței de mai sus. Dacă majoritatea doctrinei nu a fost preocupată de acest aspect, apreciind doar că participația este posibilă în toate formele ei¹²⁶, unele opinii converg înspre caracterul real.¹²⁷ Astfel, se susține că ar fi suficientă existența din punct de vedere obiectiv a unei asemenea cereri pentru reținerea formei atenuate. Raportat la această opinie, rațiunea atenuării ar consta în pericolul redus al faptei. Ea ar leza mai puțin valoarea socială în cauză, având în vedere că titularul ei și-a dat acordul la o asemenea atingere. O altă opinie¹²⁸, la care înțelegem să ne raliem, consacră caracterul personal. În argumentarea acestui punct de vedere se pornește, bineînțeles, de la rațiunea circumstanței. Astfel, **motivul din spatele atenuării nu îl constituie pericolozitatea mai scăzută a faptei, ci gradul ei mai redus**

---

vine pentru a compensa “handicapul” atacului, dar tocmai efectele restrânse ale actului provocator ar putea reprezenta compensarea. Mai mult, tulburarea fiind de domeniul *probatio diabolica*, va fi oricum, de principiu, prezumată din existența actului provocator. În alte ipoteze, când tulburarea nu se datorează persoanei vătămate, atenuarea ar trebui să beneficieze numai făptuitorului. De pildă, cazul mamei care își omoară copilul într-o asemenea stare, datorată de cele mai multe ori nașterii. În concluzie, *de lege ferenda*, s-ar putea distinge între provocare care își produce efectele asupra ilicității – actul victimei diminuând practic pericolozitatea faptei – și “provocare” care își produce efectul în sfera imputabilității, diminuând reproșul adus făptuitorului.

¹²⁴ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 650.

¹²⁵ M. Udriou, *Drept penal, Partea specială. Noul cod penal.*, Ed. C. H. Beck, București, 2014, p. 25.

¹²⁶ *Idem*, p. 26.

¹²⁷ I. Pascu, V. Dobrinou ș.a., *Noul cod penal comentat. Partea specială*. Vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 27.

¹²⁸ S. Bogdan, D.A. Șerban, G. Zlati, *Noul cod penal. Partea specială...*, precit., Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 36.

de reproșabilitate. Prin urmare, efectele circumstanței se produc în planul imputabilității, fiind inerente subiectului. Autorii consideră că avem de-a face cu **un mobil special, care nu constă în sentimentul de milă¹²⁹, ci în cererea victimei.** Într-adevăr, subiectul trebuie să fie mânat de cererea victimei, acționând în baza ei. Prin urmare, vom ajunge și noi la concluzia că elementul circumstanțial prevăzut de art. 190 C.pen. reprezintă o circumstanță personală subiectivă. Ea nu se va transmite în baza cunoașterii sau prevederii sale, trebuind să existe în persoana fiecărui participant.

Dacă vom considera circumstanța de la art. 190 ca fiind una reală, am ajunge la consecințe greu de împăcat cu echitatea. Astfel, după cum știm, circumstanțele atenuante reale se rețin și se răsfrâng indiferent dacă au fost cunoscute de către subiectul activ. Prin urmare, acesta din urmă ar putea să ucidă victima din cu totul alte motive (interes material, de pildă), ori să o ucidă cu premeditare, dar condițiile de la art. 190 să fie îndeplinite. Nu s-ar justifica, având în vedere pericolozitatea unei asemenea persoane, reținerea circumstanței atenuante dictate de textul de incriminare.

Se poate observa că mobilul special care atenuează omorul se materializează într-un mod cât se poate de concret, drastic reglementat. Astfel, textul de lege impune anumite condiții ale cererii victimei, iar îndeplinirea acestora condiționează reținerea circumstanței subiective: cererea victimei trebuie să fie explicită, serioasă, conștientă¹³⁰ și repetată. Pornind de la premisa că mai mulți subiecți participă la săvârșirea infracțiunii, oare cererea trebuie făcută fiecăruia dintre ei, ajunge să fie făcută autorului sau poate fi făcută doar participantului secundar? Cum vom desluși, mai exact, sintagma “la cererea victimei”? Mai mult, art. 190 impune condiția repetării cererii. Poate victima să ceară mai întâi unui participant, iar apoi altuia pentru îndeplinirea acestei condiții? Cu siguranță, doctrina va ridica și alte întrebări, dar vom încerca deocamdată să răspundem la acestea.

Asemenea provocării, nici circumstanța de la art. 190 C. pen. nu va produce efecte în lipsa îndeplinirii cerințelor obiective dictate de legiuitor. Totuși, observăm că **aceste condiții nu țin de participant, ci de subiectul pasiv, formând un fel de situație premisă. Într-adevăr, pentru a fi incidentă, atenuarea trebuie să fie verificată de fiecare dintre ele.** La fel se întâmplă și în cazul provocării: până să vedem în ce măsură există o tulburare, trebuie verificate condițiile actului provocator. Odată îndeplinite, se va analiza existența propriuzisă a mobilului infracțiunii. Astfel, va trebui să se demonstreze că *făptuitorul a acționat mânat de cererea care îndeplinește cerințele descrise de text.* La asta se referă art. 190 C.pen. când spune că omorul trebuie săvârșit “la (s.n.) cererea victimei”. **Cu alte cuvinte, nu dorința de a muri a victimei contează cu precădere aici, ci legătura subiectivă (cauză – efect) dintre ea și acțiunea subiectului activ.**¹³¹

Prin urmare, vom verifica mai întâi îndeplinirea condițiilor cererii și a celor care țin de starea subiectului pasiv (textul cere ca victima să se afle într-o anumită stare fizică). Analizând textul, observăm că ele nu sunt legate de făptuitor, ci pot fi întrunite fără să ne raportăm la persoana sa. Astfel, subiectul poate să ceară în repetate rânduri unor indivizi nedeterminați să îi curme suferința. Nu contează dacă făptuitorul este una dintre persoanele rugate de victimă să o ucidă. Cu atât mai puțin va conta dacă instigatorul sau complicele este una din persoanele respective. **Tot ce contează este ca fiecare dintre participanții la infracțiune să acționeze mânați de dorința de a da curs cererii victimei (făcută lor sau altora)¹³². Prin urmare, trebuie să cunoască existența și legitimitatea cererii (îndeplinirea condițiilor) și să îi dea curs.** S-a susținut că nu este exclusă existența altor motive, atâta vreme cât cererea victimei se află printre ele.¹³³ De pildă, un medic ar putea să dea curs cererii și pentru că dorește să utilizeze aparatul de care depinde prelungirea vieții victimei în favoarea altei persoane, la care ține. Ce se întâmplă atunci când unul dintre motivele care îl însoțesc pe cel tipic ar califica omorul? Astfel, vom presupune că făptuitorul ucide victima știind că ea a cerut asta în repetate rânduri și se află într-una din situațiile prevăzute de art. 190 C.pen. Totuși, nu doar dorința victimei l-a determinat la acțiunea sa, ci și suma de bani oferită de instigator. Raportându-ne la un mobil ne încadrăm la art. 190 C.pen și raportându-

¹²⁹ După cum era în cazul infracțiunii de la 488 (3) C. pen. Carol al II-lea.

¹³⁰ Condiții care incumbă și consimțământului victimei, cauză de înlăturare a antijuridicității (F. Streteanu, *Tratat..., precit., p.* 528 și urm.) De altfel, consacarea expresă a acestei cauze a fost, probabil, unul dintre motivele atenuării omorului, având în vedere că o asemenea valoare socială este exclusă de plano din sfera art. 22 C.pen. (S. Bogdan, *op. cit.*, p. 33).

¹³¹ S. Bogdan, D.A. Șerban, G. Zlati, *op. cit.*, p. 36.

¹³² În sens contrar, M. Udroui, *op. cit.*, p. 27, autor ce asimilează faptul că victima nu s-a adresat făptuitorului cu uciderea ei din cu totul alte motive. Or, dacă victima nu se adresează participantului, nu înseamnă neapărat că acesta din urmă acționează din cu totul alte motive.

¹³³ S. Bogdan, D.A. Șerban, G. Zlati, *op. cit.*, p. 36.

ne la altul, fapta constituie omor calificat. Chestiunea este fină și depinde, până la urmă, de probatoriu. Într-adevăr, este destul de greu să se probeze că cele două mobiluri au coexistat (interesul material, de principiu, va estompa oarecum motivul legat de cererea victimei), dar vom porni de la premisa că fapta a fost comisă sub ambele motivații. Astfel, nu va fi relevant că unul dintre mobiluri ne-ar plasa în sfera de incidență a omorului calificat. Infracțiunea de la art. 190 C.pen. a primit un *nomen juris* specific tocmai pentru a o feri de elementele circumstanțiale de la art. 189 C.pen.¹³⁴ **Odată identificat mobilul tipic în persoana vreunui participant, fapta nu va mai putea fi supusă – pentru el – niciunui element circumstanțial dintre cele prevăzute la articolul precedent.**

Astfel, se va reține omor simplu sau omor calificat în sarcina celui care nu știe că victima ceruse în nenumărate rânduri să fie ucisă, condițiile cererii și ale subiectului pasiv fiind îndeplinite. La fel, complicele care nu-și aduce aportul mănât – măcar parțial – de acest mobil, va răspunde tot pentru omor sau omor calificat. În fine, dacă instigatorul determină pe autor să ucidă o persoană, iar autorul, înainte să acționeze află că respectiva persoană se află în situația descrisă de normă, acționând și în baza cererii ei, celui din urmă i se va reține infracțiunea de la art. 190, chiar dacă mobilul inițial consta în determinarea instigatorului.

În concluzie, după cum anticipam, problemele care țin de participația la infracțiunea analizată își găsesc, de principiu, rezolvarea într-o bună înțelegere a conceptului de circumstanță personală.

2. Linii directoare

Din cele de mai sus putem concluziona că doctrina și practica s-au îndepărtat de textul legii, au tras prea mult de marginile lui și i-au schimbat conținutul. Art. 50 C.pen. face o distincție simplă, concisă. E drept, se cer anumite clarificări, dar s-a mers mult mai departe de atât.

În primul rând, legea distinge strict între circumstanțe privitoare la faptă și circumstanțe privitoare la persoană. După cum anticipam, în cadrul acestora din urmă, o subdiviziune poate fi admisă (*subiective* și *de individualizare*), dar ea trebuie să rămână teoretică. Or, nu asta s-a întâmplat: doctrina și practica s-au raliat opiniei conform căreia circumstanțele de individualizare, când agravează fapta, când îi schimbă calificarea juridică, vor fi asimilate celor reale. După cum am văzut, susceptibile să schimbe încadrarea juridică sunt și cele subiective (interesul material schimbă omorul în omor calificat, la fel și premeditarea, de pildă). Totuși, s-a mers pe ideea că numai circumstanțele care individualizează subiectul activ ar putea fi tratate ca reale atunci când augmentează gravitatea faptei. Am văzut mai sus că argumentul doctrinei, deși rațional, este contrazis de lege, iar aceasta din urmă va trebui să primeze.¹³⁵ Prin urmare, în vreme ce distincția “subiective – de individualizare” nu poate avea o finalitate practică, distincția între circumstanțele inerente persoanei și cele care schimbă încadrarea faptei, agravând-o, nu este permisă de textul de lege. Ne vom întoarce, așadar, la art. 50 C.pen..

În al doilea rând, vom remarca faptul că s-a propus în doctrina mai veche abandonarea distincției “personal-real” și înlocuirea ei cu cea între circumstanțe divizibile și circumstanțe indivizibile.¹³⁶ Totuși, autorul își justifică propunerea susținând că nu întotdeauna efectul circumstanțelor inerente autorului au efect unic: necomunicarea. Mai mult, unii consideră subiective circumstanțe pe care alții le consideră obiective. **Confuziile pe care doctrina și practica le fac și extinderea nefundamentată a textului de lege nu pot duce la zămisirea unui nou sistem teoretic, care să le înglobeze.** Procedând astfel, am ajunge, cel mai probabil, la coerență, dar am continua, în același timp, să pășim în paralel cu legea. Așadar, nu se justifică abordarea dihotomiei propuse, atâta vreme cât distincția între circumstanțe reale și personale se realizează în mod corect.

În al treilea rând, înainte să vedem dacă o anumită împrejurare se leagă de faptă sau de făptuitor, ne vom opri asupra conținutului infracțiunii. Astfel, dacă vom conchide că infracțiunea nu va mai exista în lipsa respectivei împrejurări, o vom considera din capul locului circumstanță reală. Desigur, am văzut deja că aceste “circumstanțe” nu se transmit în baza art. 50 C.pen., ci în baza reglementării actului participantului secundar de la art. 47 și art. 48 C.pen. sau, mai bine zis, în baza principiului accesorialității limitate.¹³⁷

În al patrulea rând, vom considera apoi circumstanțe reale toate împrejurările care țin de elementul material, de obiectul material și de subiectul pasiv. Astfel, o modificare a mijloacelor cu care se comite acțiunea,

¹³⁴ Expunerea de motive în ceea ce privești noul Cod penal, p. 37; S. Bogdan, *op. cit.*, p. 37.

¹³⁵ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 649.

¹³⁶ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 868.

¹³⁷ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 647.

folosirea unor arme, modificări în executare, însușirile obiectului material, calități ale subiectului pasiv, toate acestea sunt circumstanțe reale. Tot aici intră și cauzele care au în vedere caracterul ilicit al faptei, producându-și efectul asupra acestuia: cauzele care înlătură antijuridicitatea (generale sau speciale), starea de atenuare a tentativei și cea de agravare a formei continuate. De asemenea, intervenția unei cauze care înlătură răspunderea penală va produce efecte pentru toți participanții (un act de amnistie, prescripția răspunderii sau grațierea colectivă). Face excepție de aici retragerea plângerii prealabile care, conform noii reglementări (art. 158 alin. 2 C.pen) va produce efecte numai cu privire la persoana față de care a fost retrasă, așadar ea este o cauză personală de înlăturare a răspunderii penale. Totuși, lipsa plângerii acționează *in rem*.

În al cincilea rând, vom considera circumstanțe personale împrejurările care țin de subiectul activ și care nu sunt elemente constitutive ale formei de bază a infracțiunii. Aici vom include și relația dintre autor și persoana vătămată (de pildă, circumstanța agravantă a violului, de la art. 218 alin (3) lit. a) sau b), după cum și gradul intenției, mobilul sau scopul specific, cu mențiunea că mobilul sau scopul ar putea fi, uneori, elemente constitutive ale infracțiunii, caz în care le vom considera circumstanțe obiective). Dintre stările atenuante reținem aici provocarea. De asemenea, vom include toate cauzele de neimputabilitate (mai puțin cazul fortuit, din motivele prezentate mai sus), după cum și cauzele de nepedepsire (generale sau speciale), fie că rezidă dintr-o anumită calitate a subiectului activ, fie că se datorează unui act anterior sau ulterior comiterii faptei. Pe lângă retragerea plângerii prealabile, vom considera circumstanță personală și împăcarea, care, conform art. 159 alin. (3) C.pen., produce efecte *in personam*. Vom include aici și cauzele care înlătură executarea pedepsei, cum sunt prescripția executării sau grațierea individuală, după cum și cauza care înlătură consecințele condamnării (reabilitarea).

După cum anticipam, există teme în spatele asimilării unor circumstanțe personale celor reale. Astfel, anumite calități ale autorului înlesnesc săvârșirea infracțiunii (de pildă, faptul că victima se afla sub paza autorului în cazul violului) sau pur și simplu amplifică, în mod indirect, gradul de pericol social al faptei (de pildă, calitatea autorului de membru de familie, în cazul vătămării corporale aduce atingere nu doar integrității corporale a victimei, ci și relațiilor familiale). Din aceste motive, s-a propus în doctrină¹³⁸ ca atunci când o anumită calitate a autorului califică infracțiunea comisă, instigatorului sau complicelui care nu au această calitate, să li se aplice o pedeapsă între cea prevăzută pentru infracțiunea calificată conform persoanei lor și cea calificată raportat la autor. Bineînțeles, este puțin probabil să se ia o măsură de acest gen în viitorul apropiat, motiv pentru care s-ar putea ține seama de calitatea autorului ori de câte ori ea a înlesnit săvârșirea infracțiunii, iar participantul secundar a aderat la comiterea faptei în vederea avantajului acordat de respectiva calitate.¹³⁹ O astfel de distincție între circumstanțele personale ar putea să primească un suport legal, fiind justificată¹⁴⁰. Până atunci, va trebui să avem în vedere textul art. 50 C.pen, care ne obligă să nu răsfrângem niciun fel de circumstanțe personale. Totuși, se are în vedere numai agravarea sau atenuarea peste sau sub limitele legale, prevăzute și pentru participantul secundar în baza principiului parificării (în caz de circumstanțe generale) sau calificarea (în caz de circumstanțe speciale). Instanța va putea să țină seama de calitatea autorului, când ea este relevantă în ceea ce-i privește pe participanți, cu ocazia individualizării pedepselor celor din urmă. Mai departe de atât nu se va putea merge.

B. Modul concret de influențare a răspunderii participanților

1. Efectul circumstanțelor personal

“Circumstanțele privitoare la persoana autorului sau a unui participant nu se răsfrâng asupra celorlalți”, ne spune primul alineat al art. 50 C.pen.

În primul rând, trebuie menționat că în cazul circumstanțelor personale, nu va fi relevant dacă ele sunt de agravare sau de atenuare. Astfel, își vor produce efectele strict față de cel în persoana căruia se găsesc nu doar atunci când îi agravează pedeapsa, ci și atunci când i-o atenuază.¹⁴¹

După cum anticipam (a se vedea elementul subiectiv al circumstanțelor), legătura subiectivă între

¹³⁸ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 646.

¹³⁹ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 647.

¹⁴⁰ Ea l-a primit pentru o vreme, după cum am văzut, în sistemul italian.

¹⁴¹ B. Ludovic, *Unele observații cu privire la modul de comunicare a circumstanțelor de la autor la participant, în lumina dispozițiilor art. 122 Cod penal*, în “J.N.”, nr. 1/1950, p. 79.

circumstanță și participant se cere chiar și atunci când ea este una personală, atâta vreme cât va agrava răspunderea. Totuși, verificarea cunoașterii va trebui realizată numai în cazul circumstanțelor personale de individualizare.¹⁴² Altfel spus, pentru a fi agravată răspunderea unuia dintre subiecți, trebuie să se probeze cunoașterea calității, trăsăturii sale ori a raportului în care se află cu subiectul pasiv. Într-adevăr, aceste circumstanțe nu se transmit celorlalți participanți, dar nici nu pot fi reținute în mod obiectiv participantului, atâta vreme cât agravează răspunderea. Mai departe, dacă împrejurările personale constând în anumite calități sau trăsături ale subiectului atenuază răspunderea acestuia, nu este necesară conștientizarea lor. După cum am văzut mai sus, ele vor acționa în virtutea opțiunii legiuitorului de a pedepsi numai pentru lezarea care s-a adus, nu pentru cea pe care subiectul crede că a adus-o. Prin urmare, **elementul subiectiv cerut de art. 30 alin. (3) C.pen. va trebui verificat de fiecare dată când vorbim despre circumstanțe agravante personale de individualizare.** De pildă, dacă nu va cunoaște complicele că victima la uciderea căreia a ajutat îi este rudă în linie dreaptă, va fi scutit de agravanta de la art. 199 C.pen.

Situația este diferită atunci când vorbim despre circumstanțe personale subiective. După cum am văzut, ele constau într-o poziție psihică a participantului. Or, este exclus a verifica în ce măsură subiectul își cunoaște propria poziție psihică față de actul pe care îl comite. **Din acest motiv, în cazul circumstanțelor personale subiective, indiferent dacă ele sunt atenuante sau agravante, va trebui doar să demonstrăm simpla lor existență** (fapta s-a comis, de pildă, în scopul producerii de materiale pornografice ori s-a comis din motive josnice, din interes material sau pentru săvârșirea altei infracțiuni etc).

De aici vor decurge câteva **consecințe în ceea ce privește eroarea.** Astfel, dacă circumstanța agravantă constă în relația dintre subiectul activ și cel pasiv, eroarea asupra persoanei va duce la imposibilitatea agravării. Mai exact, nu va fi suficient ca subiectul să aibă reprezentarea relației dintre el și victimă, ci va fi necesară existența ei obiectivă. Pe de altă parte, dacă vorbim de o circumstanță personală subiectivă (de exemplu, motivul rasist) este absolut irelevantă eroarea asupra persoanei. De pildă, X vrea să îl ucidă pe Y, fratele său, pentru a veni numai el la moștenirea părinților. Totuși, din eroare, ucide altă persoană care nu îi este rudă. Lui X nu îi vom putea reține circumstanța agravantă de la art. 199 C.pen, dar îi vom reține, totuși, omorul calificat în baza interesului material, chiar dacă nu cu privire la persoana celui ucis exista acest mobil. Într-adevăr, în cazul acestor circumstanțe, simpla lor existență este îndestulătoare pentru agravare, fiind irelevant că ele s-au format dintr-o greșită reprezentare a realității.

Legat de efectul circumstanțelor personale, trebuie menționat că acesta trece dincolo de agravarea sau atenuarea pedepsei. După cum am văzut, noțiunea de circumstanță, în viziunea art. 50 C.pen., primește valențe mai largi, discutând aici chiar și de cauze de neimputabilitate. Astfel, pentru unul dintre participanți, s-ar putea ca fapta să nu prezinte elementele unei infracțiuni tocmai în virtutea unei circumstanțe personale. De pildă, vârsta sub 14 ani va țintui acțiunea sau inacțiunea în stadiul de faptă prevăzută de legea penală, neputând fi caracterizată drept infracțiune. Bineînțeles, efectul se va produce numai cu privire la subiectul care nu a împlinit vârsta răspunderii penale. Mai departe, anumite circumstanțe personale califică o anumită infracțiune, subiectul urmând să răspundă pentru o variantă agravantă sau atenuantă a acesteia. Prin urmare, **reținerea circumstanței personale nu va produce efecte doar asupra dozării pedepsei, ci chiar asupra “naturii crimei”¹⁴³.** Astfel, din perspectiva unui participant, fapta poate primi o calificare, iar din perspectiva altui participant va putea primi o altă calificare. De pildă, dacă autorul lovește victima, ajutat fiind de o persoană care se află în exercițiul atribuțiilor de serviciu, fapta lor va fi calificată diferit: autorul va răspunde pentru loviri sau alte violențe, (art. 193 C.pen.) în vreme ce complicele va răspunde pentru purtare abuzivă (art. 196 alin. 2 C.pen.).

Același lucru se întâmplă în cazul participării la infracțiunea de ucidere sau vătămare a nou-născutului de către mamă. Femeia care ajută la uciderea propriului copil în primele 24 de ore de la naștere, aflată într-o stare de tulburare, va răspunde pentru infracțiunea de la art. 200 alin. (1) C.pen., iar cel care a săvârșit acest act va răspunde pentru omor, cu aplicarea agravantei generale de la art. 77 lit. e), dacă a profitat de starea în care se afla victima. Astfel, calitatea de mamă (circumstanță personală de individualizare) și starea de tulburare (circumstanță personală subiectivă) vor da altă calificare faptei, calificare care va profita numai făptuitorului în

¹⁴² G. Antoniu, *Cu privire la reglementarea cauzelor de agravare și atenuare a pedepselor*, în “Revista română de drept”, nr. 4/1970, p. 53.

¹⁴³ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 649.

persoana căruia se găsesc.¹⁴⁴ De asemenea, după cum am văzut, unii din participanți vor putea răspunde pentru uciderea la cererea victimei (art. 190 C.pen.), în vreme ce alții vor răspunde pentru omor sau omor calificat, în funcție de mobilul cu care au acționat.

Trebuie menționat că, deși aparent vorbim de infracțiuni distincte reținute în sarcina participanților la aceeași faptă penală, conceptual, vom avea întotdeauna în vedere *forme atenuante sau agravate ale aceleiași fapte*. Uneori această agravare sau atenuare se va regăsi într-o altă incriminare, poate chiar într-o altă secțiune a codului, dar asta nu prezintă relevanță. Nu trebuie să uităm că ne aflăm în cadrul participației penale, instituție care are la bază unitatea de ilicit penal și principiul accesorialității limitate. **Nu este, într-adevăr, nevoie de unitate în calificarea juridică, dar fapta ilicită, nucleul participației, trebuie să fie aceeași pentru toți**¹⁴⁵. **În funcție de particularitățile fiecăruia dintre subiecți, ea se va modela într-o calificare sau alta**¹⁴⁶.

Tocmai de aceea este important – după cum am văzut mai sus – **să verificăm în ce măsură, conceptual, avem de-a face cu infracțiuni distincte ori cu calificări distincte ale aceleiași fapte penale**. Numai în cel din urmă caz condiția care reiese din principiul accesorialității limitate (unitatea faptei penale) va fi îndeplinită.¹⁴⁷ Astfel, ca să vedem dacă o anumită calitate a subiectului activ nu duce la o infracțiune *sui generis*, ci schimbă doar calificarea, fiind vorba – de fapt – despre o simplă agravare sau atenuare, vom proceda, în mod cumulativ, la următoarele două verificări:

a) în abstract, lipsa circumstanței trebuie să ducă întotdeauna la reținerea “altei infracțiuni”, mai grave sau mai puțin grave;

b) atribuirea calității respective duce, prin ea însăși, în mod abstract, la reținerea unei alte infracțiuni, mai grave sau mai puțin grave.

Vom lua câteva exemple.

Delapidarea constă în însușirea, folosirea sau traficearea de către un funcționar public, în interesul său ori pentru altul, de bani, valori sau alte bunuri pe care le gestionează sau le administrează (art. 295 C.pen). Observăm că, dacă vom adăuga calitatea de funcționar public cu atribuții de gestionare sau administrare subiectului activ al furtului (luarea în scopul însușirii al unui bun mobil al altuia), vom obține întotdeauna infracțiunea de delapidare. Am fi tentați, așadar, să considerăm delapidarea o formă agravată a furtului, condiția de la a) fiind îndeplinită. Totuși, vom merge mai departe și vom vedea că, dacă renunțăm la calitatea de funcționar public cu atribuții de gestionare sau administrare, delapidarea nu va deveni întotdeauna furt. Într-adevăr, este posibil ca bunul însușit să nu fie unul mobil, situație în care vom avea eventual o gestiune frauduloasă agravată, nicidecum un furt. De asemenea, este posibil ca delapidarea să se fi comis prin folosire în scop propriu sau pentru altul a bunului, caz în care vom avea un eventual abuz de încredere în lipsa calității. Așadar, simpla renunțare la circumstanța personală de individualizare din cadrul delapidării nu duce, în abstract, la reținerea infracțiunii de furt, motiv pentru care condiția de la b) nu este îndeplinită.

Mai departe, infracțiunea de la art. 223 C.pen. incriminează fapta celui care *pretinde în mod repetat favoruri de natură sexuală în cadrul unei relații de muncă sau al unei relații similare, dacă prin aceasta victima a fost intimidată sau pusă într-o situație umilitoare*. În același timp, un conținut al infracțiunii de folosire abuzivă a funcției în scopuri sexuale (art. 299 alin. 2) incriminează *pretinderea sau obținerea de favoruri de natură sexuală de către un funcționar public care se prevalează sau profită de o situație de autoritate ori de superioritate asupra victimei, ce decurge din funcția deținută*. Așadar, dacă acțiunea de pretindere a unor asemenea favoruri a avut loc în mod repetat, iar victima a fost umilită sau intimidată, tot ce diferențiază aceste două infracțiuni constă în calitatea subiectului activ: în ipoteza de la art. 223 C.pen. este vorba despre o relație de muncă sau asimilată, subiectul activ aflându-se pe poziție de egalitate cu cel pasiv, iar în situația de la art. 299 alin. (2) C.pen. , subiectul activ are față de victimă o poziție de autoritate. Observăm, prin urmare, că adăugarea circumstanței personale a

¹⁴⁴ O. Loghin, *Sanționarea participanților în cazul pruncuciderii*, în “Revista română de drept”, nr. 1/1973, p. 94-95.

¹⁴⁵ Astfel, văzând în pruncuciderea din Codul penal anterior o infracțiune autonomă împotriva vieții persoanei, o parte a doctrinei considera că a sancționa complicele pentru omor, iar autorul pentru pruncucidere ar contraveni principiului unicității ilicitului în participație, lucru de nepermis (I. Dobrinescu, *Infracțiunea de pruncucidere*, în “Revista română de drept”, nr. 11/1971, p. 41).

¹⁴⁶ În sens contrar, în sensul că unicitatea faptei se răsfrânge și asupra calificării acesteia, G. Bodoroncea, V. Cioclei, ș.a. *op cit.*, p. 324.

¹⁴⁷ O. T. Gomez Gonzales, *op. cit.*, p. 129.

poziției de autoritate la infracțiunea de la art. 223 C.pen. va duce întotdeauna la reținerea infracțiunii de la art. 299 alin. (2). Ca în exemplul de mai sus, și aici este îndeplinită condiția de la punctul a), motiv pentru care am fi tentați să tragem aceeași concluzie. Totuși, nici aici simpla renunțare la circumstanță nu duce întotdeauna la reținerea infracțiunii de hărțuire sexuală (art. 223 C.pen.). Așadar, condițiile de la a) și b) nu sunt îndeplinite cumulativ, fiind vorba tot de o infracțiune *sui generis*.

În sens contrar, purtarea abuzivă, în conținutul de la art. 296 alin. (2) C.pen.,¹⁴⁸ se caracterizează prin “amenințarea, lovirea sau alte violențe” săvârșite de către cel aflat în exercitarea atribuțiilor de serviciu. Așadar, subiectul activ al acestei infracțiuni trebuie să fie o persoană aflată în exercițiul atribuțiilor de serviciu (de pildă, un jandarm al unui club de noapte). Ce se întâmplă dacă renunțăm la această calitate a subiectului activ și avem în vedere o persoană care nu se află în exercițiul funcției? Vom reține întotdeauna persoanei respective infracțiunea de amenințare (art 206 C.pen) sau infracțiunea de loviri sau alte violențe cauzatoare de suferințe fizice (193 C.pen). Prin urmare, este îndeplinită condiția de la punctul a). Mai departe, dacă subiectului activ al infracțiunii de amenințare sau de loviri și alte violențe vom atribui această circumstanță personală de individualizare, vom ajunge întotdeauna, în abstract, la infracțiunea de purtare abuzivă. Fiind îndeplinite ambele criterii, putem afirma cu certitudine că purtarea abuzivă nu este decât o formă agravată a infracțiunii de la 193 C.pen. sau 206 C.pen., după caz.

Raportând exemplele de mai sus la problema analizată aici, vedem că instigatorul sau complicele la infracțiunile de delapidare va răspunde pentru această infracțiune, iar nu pentru furt, chiar dacă raportat la el aceasta ar fi încadrarea incidentă (în concret). La fel, dacă instigatorul are o poziție dominantă față de victimă, dar autorul se află pe aceeași poziție cu ea, fiind colegi, iar în urma acțiunilor repetate de pretindere victima se simte umilită, atât instigatorul cât și autorul vor răspunde pentru hărțuire sexuală (art. 223 C.pen), fiind irelevantă calitatea instigatorului (care, în concret, ar schimba încadrarea juridică pentru el). Totuși, în cazul în care o persoană aflată în exercitarea funcției (portarul de mai sus) instigă sau ajută la amenințarea sau lovirea subiectului pasiv, autorul va răspunde pentru amenințare, respectiv lovire sau alte violențe, iar instigatorul sau complicele va răspunde pentru purtare abuzivă.

Prin urmare, principiul faptei unice în participație și al accesorialității impun trasarea limitelor de mai sus, circumstanțele personale putându-și produce efectele numai în măsura în care le respectă.

S-ar putea ivi în acest context o contradicție. Astfel, prescripția răspunderii penale produce efecte *in rem*. Cu alte cuvinte, termenul de prescripție ar fi unic pentru toți participanții la o faptă penală.¹⁴⁹ Contradicția este numai aparentă, de vreme ce termenul de prescripție a răspunderii se calculează în funcție de pedeapsa prevăzută de lege. Într-adevăr, ca urmare a reținerii unor circumstanțe personale, pedeapsa unuia dintre participanți poate primi, în concret, alte limite, dar nu în funcție de acestea se va stabili termenul de prescripție incident. Referindu-se la pedeapsa prevăzută de lege, art. 187 C.pen înțelege “pedeapsa prevăzută în textul de lege care incriminează fapta săvârșită în formă consumată, fără luarea în considerare a *cauzelor de reducere sau de majorare* a pedepsei.”¹⁵⁰ După cum se observă, textul menționat are în vedere numai circumstanțele cu incidență asupra pedepsei, iar nu asupra calificării faptei. Astfel, chiar dacă unele circumstanțe personale vor schimba pedeapsa prevăzută de lege (de pildă, beția preordinată va duce la un maxim special mai ridicat), ele își vor produce efectele numai printr-o hotărâre definitivă de condamnare, ocazie cu care instanța le va reține și le va fructifica. Or, termenul de prescripție a răspunderii se stabilește anterior judecării, la momentul comiterii faptei.¹⁵¹ Pe de altă parte, circumstanțele care au incidență în calificarea faptei vor primi relevanță de la comiterea ei, nefiind nevoie ca instanța să le constate și să le dea aplicare.

Prin urmare, **termenul de prescripție se va calcula de la momentul comiterii faptei de către autor,**

¹⁴⁸ Ca în vechea reglementare, purtarea abuzivă este o infracțiune cu conținuturi alternative (G. Bodoroncea, V. Cioclei, ș.a., *op cit.*, p. 658), așadar fiecare alineat prezintă o infracțiune distinctă, iar nu o modalitate de comitere a aceleiași infracțiuni.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Tocmai de aceea, sub codul vechi, dacă nu s-ar fi menționat expres că, în cazul minorilor, termenul de prescripție a răspunderii penale se reduce la jumătate, acesta ar fi fost calculat în funcție de pedeapsa prevăzută de lege, făcând abstracție de circumstanța personală a minorității. Aceasta din urmă fiind valorificată de instanță prin hotărâre judecătorească (limitele de pedeapsă se reduceau la jumătate), nu putea avea incidență în stabilirea termenului. Tocmai de aceea a fost nevoie de o mențiune expresă. În prezent, de vreme ce răspunderea penală a minorilor se bucură de reglementare proprie, o asemenea mențiune este de la sine înțeleasă.

¹⁵¹ V.I. Popescu, *Prescripția acțiunii penale în cazul infracțiunilor săvârșite în participație*, în “Justiția Nouă”, nr. 7/1966, p. 114.

indiferent de momentele în care ceilalți participanți își aduc contribuția¹⁵², dar durata acestuia se calculează în funcție de pedeapsa stabilită de textul care incriminează (califică) fapta. Or, după cum am văzut mai sus, în funcție de anumite circumstanțe personale, acesta poate să difere de la un participant la altul.

2. Răsfângerea circumstanțelor reale

a) Rațiunea transiterii

Circumstanțele privitoare la faptă se răsfâng asupra autorului și a participanților numai în măsura în care le-au cunoscut sau le-au prevăzut (art. 50 alin. 2 C.pen.).

Am văzut mai sus ce vom înțelege prin circumstanță reală, motiv pentru care nu vom insista asupra acestui aspect aici. Principiul unității faptei în participație și cel al răspunderii subiective impun ca fiecare dintre subiecții activi care și-a adus contribuția la comiterea faptei să răspundă numai în măsura în care s-a legat subiectiv de ea. După cum vom analiza în continuare, circumstanțele reale gravitează în jurul faptei, în sensul de acțiune, act de executare și rezultat. Prin definiție, acest act este străin de participanții secundari, după cum este străin și de coautorul care a participat cu un act de executare distinct. Totuși, nu putem uita că activitățile lor se împletesc, ținând înspre același rezultat vătămător valorii sociale protejate de normă. De aceea, împrejurările care se învârt în jurul actului de executare (comis de altă persoană) le pot fi imputabile dacă sunt îndeplinite anumite condiții.

Două principii ghidează comunicarea circumstanțelor reale, principii pe care urmează să le discutăm. În primul rând, direcția de comunicare este întotdeauna de la autor la participantul secundar (b); în al doilea rând, răsfângerea circumstanței are loc într-o manieră subiectivă, fiind nevoie de cunoașterea sau de prevederea ei (c).¹⁵³

b) Circumstanțele reale se răsfâng de la autor la ceilalți participanți

După cum am menționat, Codul penal actual a introdus în materia participației instituția coautoratului, reglementându-l în mod expres. Astfel, codul penal anterior vorbea la art. 23 de participanți, în sensul de “autori, instigatori sau complici”. Astfel, autorul era unul dintre participanți. Cât despre reglementarea coautoratului, nu s-a simțit necesară, întrucât reglementarea autoratului se aplica și în cazul în care mai multe persoane au săvârșit împreună acte de executare.¹⁵⁴ Noul cod penal face distincție între autor și participanți, socotindu-i pe aceștia din urmă instigatori sau complici. Totodată, reglementează expres și coautoratul, ca formă de participație. Totuși, modificările menționate nu schimbă esența participației, având numai menirea de a evidenția deosebirea calitativă a contribuției participanților, în sensul că instigatorul și complicele au calitatea de participanți la comiterea faptei de către persoana care are calitatea de (co)autor.¹⁵⁵

Modificarea menționată mai sus a impus, la rândul ei, schimbarea formulării din articolul care reglementează circumstanțele în participație. Astfel, “circumstanțele privitoare la persoana unui participant” (art. 28.1) au devenit “circumstanțele privitoare la persoana autorului sau ale unui participant” (art. 50.1), iar circumstanțele reale (privitoare la faptă) nu se mai răsfâng azi “asupra participanților”, ci asupra “autorului și a participanților”.

După cum se observă, **formularea textului ar părea că sugerează ideea răsfângerii circumstanțelor reale și de la participanții secundari la autor (“se răsfâng asupra autorului și a participanților”). Astfel, se opune oare codul principiului menționat în doctrină, conform căruia circumstanțele obiective radiază în întregul lor numai de la autori la complici (în sensul de participanți, conform codului de azi)?¹⁵⁶ Să ne imaginăm un exemplu: săvârșirea faptei de către o persoană înarmată constituie o circumstanță agravantă reală a infracțiunii de violare de domiciliu, după cum și a infracțiunii de furt. Ce se întâmplă dacă nu autorul este înarmat, ci complicele, care stă de pază, autorul cunoscând că participantul are o armă asupra sa? Conform formulării din cod, ar părea că circumstanța “persoanei înarmate”, cunoscută fiind, se răsfângeră asupra autorului. Mai mult, s-ar putea susține că este relevantă înarmarea subiectului activ, indiferent care dintre ei, iar în virtutea art. 174 C.pen., nu se justifică vreo diferențiere, de vreme ce vom înțelege prin săvârșirea unei infracțiuni orice formă de participare la comiterea acesteia.**

¹⁵² *Idem*, p. 116.

¹⁵³ Tr. Pop, *op. cit.*, p. 869.

¹⁵⁴ V. Papadopol, Comentariu în T. Vasiliu, G. Antoniu ș.a., *Codul penal comentat și adnotat...*, precit., p. 157.

¹⁵⁵ G. Bodoronca, V. Cioclei ș.a., *op. cit.*, p. 150.

¹⁵⁶ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 640.

Așadar, art. 50 alin. (2) C.pen. pare să nu stabilească o ierarhie, o transmisiune în aval, ci un circuit, o variațiune infinită de relațiuni, ghidate de o singură regulă: cunoașterea sau previziunea. Acest lucru s-ar datora faptului că nu vorbim aici de circumstanțe care țin de un participant sau altul, prin urmare nu ar exista o radiațiune propriu-zisă de la un făptuitor la altul, ci toate aceste circumstanțe se înglobează în fapta prevăzută de legea penală, iar radiațiunea se realizează de la faptă la oricare dintre persoanele care au contribuit la realizarea ei.

Astfel, ar părea că autorul unui furt, câtă vreme știe că paznicul are o armă asupra sa, va răspunde pentru furt calificat (art. 228, alin (2) lit. c.).

Câteva argumente pot fi aduse împotriva acestei viziuni. Astfel, chiar dacă art. 50 alin. (2) C.pen. vorbește despre răsfrângerea asupra participanților și asupra autorului (*s.n.*), nu trebuie să uităm că același temei legal are în vedere “circumstanțele privitoare la *faptă*”, în sensul de faptă prevăzută de legea penală¹⁵⁷, iar nu de infracțiune. Într-adevăr, conform art. 174 C.pen., nu este relevant la care dintre participanți (autor, instigator sau complice) ne raportăm când avem în vedere săvârșirea unei infracțiuni, dar este relevant atunci când vorbim despre comiterea unei fapte penale. Astfel, fapta prezintă latura obiectivă a infracțiunii, formată din acțiune/inacțiune (act de executare), rezultat și raportul de cauzalitate dintre cele două. Or, **niciun alt participant, cu excepția autorului sau coautorului nu va putea, prin unica sa contribuție, să comită fapta prevăzută de legea penală, despre care statuează art. 50 alin. (2) C.pen.** Desigur, săvârșirea faptei prevăzute de legea penală este strâns legată de obiectul ei material, după cum și de subiectul pasiv, motiv pentru care și caracteristicile acestora sunt avute în vedere de art. 50 alin. (2) C.pen.

E drept, de cele mai multe ori, circumstanțele constau într-un mod de comitere a faptei (de pildă, prin escaladare, de două sau mai multe persoane, prin efracție, prin folosire de calități mincinoase, prin scoaterea din funcțiune a sistemului de alarmă, prin folosire de mijloace frauduloase etc) ori într-un atribut al subiectului pasiv sau al obiectului material (bun făcând parte din patrimoniul cultural, victima nu a împlinit o anumită vârstă ori este o femeie însărcinată etc); la fel, uneori, comiterea faptei se cere a fi realizată la un anumit moment (de pildă, în timpul nopții sau în timp de război). Fără puțință de tăgadă că **numai actul autorului va putea ivi asemenea circumstanțe**: este nevoie de un act de executare pentru a discuta de o anumită modalitate a acestuia (de pildă, furtul prin escaladare se referă la *executarea* furtului într-o anumită manieră). De asemenea, nu putem vorbi de un subiect pasiv și cu atât mai puțin de un obiect material în lipsa unui act de executare, așadar nu se va ajunge la verificarea atributelor acestora decât în urma activității (co)autorului. Pe același raționament, nu este relevant dacă actul de înlesnire sau de instigare a avut loc în timp de noapte sau de război, ci tot la actul de executare ne vom raporta.¹⁵⁸

La fel trebuie să stea lucrurile și atunci când circumstanța reală constă într-o anumită postură sau poziție pe care o prezintă subiectul activ, atunci când comite fapta (de pildă, persoană înarmată, mascată, deghizată sau travestită). Aceste împrejurări, deși au în vedere persoana făptuitorului, nu sunt circumstanțe personale de individualizare, deoarece nu au în vedere o anumită calitate, ci – în fapt – o modalitate de comitere, o înlesnire a atingerii rezultatului. Astfel, “comiterea faptei” în sens de acțiune – rezultat – raport de cauzalitate o vom raporta și la aceste circumstanțe, fiind nevoie ca executantul să fie cel mascat, cel travestit sau cel înarmat.

Până la urmă, alternativa ar duce la consecințe absurde. De pildă, să ne imaginăm ipoteza în care o persoană, cu ocazia sărbătorii de Halloween, mascată fiind, instigă pe o alta să comită în ziua următoare un furt dintr-o anumită locuință. Ar fi absurd să se răsfrângă circumstanța persoanei mascate autorului numai pentru că a avut-o instigatorul. Chiar dacă actele sale sunt mai apropiate de cele de executare, același raționament trebuie să fie valabil și în privința complicelui.

Mai mult, la concluziile de mai sus ne ghidează chiar principiul accesorialității limitate, după care trebuie să marșeze răspunderea participantului. Astfel, spuneam mai sus că **elementele de tipicitate trebuie doar cunoscute sau prevăzute și acceptate de participant, nu trebuie să fie întrunite cu privire la el.** Astfel, elementele de tipicitate (*grosso modo*, circumstanțe reale) se vor transmite mereu de la autor la participantul secundar. La fel se întâmplă și în cazul circumstanțelor transmisibile (reale) care vor tranzita tot de la autor la ceilalți participanți și tot sub rezerva unei legături subiective față de aceștia din urmă.¹⁵⁹ Am văzut că momentul

¹⁵⁷ V. Dongoroz ș.a., *Explicații...*, precit., p. 200.

¹⁵⁸ V. Papadopol, Comentariu în T. Vasiliu ș.a. *op cit.*, p. 202, Tr. Dima, *op. cit.*, p. 420.

¹⁵⁹ O. T. Gomez Gonzales, *op. cit.*, p. 131.

și locația comiterii ne vor fi oferite de actul (co)autorilor. La fel, calificarea faptei din rațiuni care țin de circumstanțe reale se va face tot prin raportare la actele acestora.

În acest caz, ce se va răsfrânge, conform art. 50 alin. (2), asupra autorului?

După cum am anticipat, articolul se leagă de instituția participației, primind aplicare atunci când la săvârșirea faptei au contribuit mai multe persoane. Pentru situația în care numai o persoană a săvârșit fapta, ne vom prevala, cu privire la chestiunea analizată, de art. 30 alin. (3) C.pen.

Observăm că art. 50 alin. (2) C.pen. are aplicabilitate numai în cazul în care vorbim de o formă sau alta de participație. Menționându-se coautoratul ca una dintre aceste forme de participație, se poate ajunge la ipoteza în care o anumită circumstanță reală să fie legată de actul de executare al unuia dintre coautori. În asemenea situație, ea se va transmite și celuilalt, în măsura în care a fost cunoscută sau prevăzută de acesta. De pildă, dacă numai unul dintre coautori a comis fapta prin escaladare, iar celălalt nu cunoaște și nu prevede acest lucru, fapta nu va constitui furt calificat pe acest temei pentru cel din urmă. În caz contrar, va constitui. Nu putem fi de acord cu susținerea că asemenea circumstanțe ar radia doar de la autor la participanții secundari, iar nu și de la un coautor la altul.¹⁶⁰ O asemenea distincție nu se justifică sub formularea textului de azi.

Așadar, “răsfrângerea” circumstanțelor asupra autorului nu se realizează de la un participant (instigator sau complice), ci pur și simplu de la ambianța faptei. Nu este vorba aici, de fapt, despre o răsfrângere propriu-zisă, ci despre legătura subiectivă dintre executant și circumstanță, legătură despre care am vorbit mai sus.

În materia participației, art. 50 alin. (2) C.pen. ar fi trebuit să aibă în vedere coautorul, iar nu autorul. Asta pentru că numai în ipoteza coautoratului (fiecare subiect participând cu act de executare) circumstanțele încalcă regula avalului, putând radia de la oricare dintre participanți înspre oricare altul.

De vreme ce art. 50 alin. (2) C.pen. nu se poate referi la reținerea circumstanței reale în persoana autorului, domeniul fiind avut în vedere de art. 30 alin. (3) C.pen., trebuie să tragem concluzia că formularea legiuitorului este deficitară, iar articolul ar fi trebuit să sune în felul următor: “circumstanțele privitoare la fapta se răsfrâng asupra *coautorului* și a participanților”.

c) Circumstanțele reale se răsfrâng numai în măsura în care au fost cunoscute sau prevăzute

După cum am văzut, principiul răspunderii subiective ghidează dreptul penal. Astfel, nu doar că rezultatul unei fapte penale trebuie să fie legat din punct de vedere subiectiv de actul făptuitorului, dar orice formă de agravare a răspunderii va urma același regim. Mai mult, după cum vom vedea, principiul menționat își produce efectele și în ipoteza transmisiunii de la coautor la coautor sau la participanți a circumstanțelor reale agravante. În acest sens, nu ajunge ca ele să existe obiectiv pentru a repercuta și asupra celorlalți, ci trebuie să fie cunoscute sau prevăzute.¹⁶¹

În cele ce urmează, vom încerca să deslușim ce s-a dorit prin formularea “*cunoscute sau prevăzute*”. Astfel, trebuie să vedem prin ce se diferențiază, în concret, prevederea de aici de cea care are în vedere elementul subiectiv cerut pentru reținerea unei circumstanțe (art. 30 alin. 3 C.pen.). De asemenea, vom avea în vedere elementul subiectiv cerut pentru îndeplinirea tipicității formelor de participație: coautorat, instigare și complicitate.

Am menționat mai sus că domeniile de aplicabilitate ale art. 50 alin. 2 și art. 30 alin. (3) C.pen. diferă. Astfel, cel din urmă s-ar referi la reținerea unei anumite circumstanțe agravante (reale sau personale de individualizare), în vreme ce primul privește răsfrângerea circumstanțelor reale de la un coautor la altul sau de la (co)autor la participanții secundari. Cu prilejul analizei cerinței subiective pentru reținerea circumstanțelor agravante, am ajuns la concluzia că, în cazul infracțiunilor intenționate, pentru agravarea lor în baza unor circumstanțe se cere intenție (directă sau indirectă) cu privire la acestea.

Datorită formulării (“cunoscute sau prevăzute”) s-ar putea înțelege că răsfrângerea circumstanțelor reale este posibilă și numai atunci când față de ele poziția subiectivă a participantului este reprezentată de culpă cu prevedere. Într-adevăr, art. 16 alin. (4) C.pen. menționează că fapta se comite din culpă atunci “când făptuitorul *prevede (s.n.)* rezultatul faptei sale, dar nu îl acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce”. **Art. 50 alin. (2) nefăcând nicio distincție, am putea fi tentați să credem că răsfrângerea va avea loc numai în baza prevederii, fie ea componentă a intenției directe, eventuale sau chiar a culpei cu prevedere. O asemenea**

¹⁶⁰ I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 640.

¹⁶¹ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 121 și urm.

concluzie este eronată.

Astfel, am văzut mai sus că pentru reținerea unei circumstanțe agravante autorului, este nevoie de intenție directă sau eventuală, culpa cu prevedere fiind exclusă. Deși formularea textului diferă aici, ar fi lipsit de coerență să procedăm altfel atunci când la comiterea faptei au participat mai multe persoane. Mai mult, dacă autorului (care are cea mai importantă contribuție la săvârșirea faptei) nu i se va putea reține agravarea decât în baza intenției, ar fi oarecum illogic să acceptăm o formă a vinovăției mai puțin gravă în cazul participanților secundari.

Totuși, trecând peste argumentele de coerență și echitate, se poate observa că atât instigarea cât și complicitatea la o faptă prevăzută de legea penală se comit cu intenție directă sau indirectă.¹⁶² Așadar, răspunderea penală a participanților va fi influențată de aceste circumstanțe numai în măsura în care sunt îndeplinite cerințele subiective ale formei de participare.¹⁶³

Altfel spus, atât cunoașterea, cât și prevederea despre care face vorbire art. 50 alin. (2) C. pen. va trebui să le analizăm prin prisma cerinței subiective din textele care incriminează formele de participare. Determinarea sau înlesnirea trebuie să vizeze nu doar fapta prevăzută de legea penală, ci și toate împrejurările care ar putea să o agraveze, altminteri acestea nu pot fi reținute în sarcina participantului.¹⁶⁴ Într-adevăr, odată dovedită cunoașterea, elementul subiectiv al intenției reiese în mod evident: de vreme ce complicele, de pildă, cunoaște că autorul săvârșește o anumită faptă într-o împrejurare care o agravează și totuși înlesnește săvârșirea acesteia, este clar că dorește sau cel puțin acceptă respectiva agravare. Prin urmare, neclaritățile care s-ar putea ridica au în vedere numai elementul previziunii din textul care reglementează răsfrângerea.

Dacă în cazul art. 30 alin. (3) C.pen. ne raportăm la fapta intenționată comisă de autor, aici ne raportăm la forma de participare. Într-adevăr, modalitățile de participare prezintă ele însele fapte incriminate în partea generală, iar aceste fapte nu pot fi comise decât cu intenție directă sau indirectă.¹⁶⁵ Rațiunile pentru care ceream aceeași formă de vinovăție pentru reținerea circumstanței agravante în sarcina autorului vor subzista și în ipoteza transmisiunii ei. De altfel, deși textele au în vedere domenii de incidență oarecum diferite, ele dictează aceeași regulă: valorificarea circumstanțelor (fie ele în mod direct sau prin ricoșeu) are la bază intenția¹⁶⁶. Poate de aceea ar trebui să se pună semnul echivalenței între ele, făcându-se vorbire atât la art. 30 alin. (3) C.pen., cât și la art. 50 alin. (2) C.pen. despre cunoaștere sau prevedere ca factor al intenției.¹⁶⁷ În acest caz, s-ar curma orice fel de incertitudine care ar putea surveni din pricina formulării.

Trebuie menționat că reglementarea din dreptul spaniol nu menționează la art. 65 alin. (2) decât cunoașterea. Totuși, doctrina a avut în vedere faptul că uneori aportul participantului nu este adus concomitent cu actul de executare, putând fi și anterior, iar cunoașterea trebuie să aibă loc la momentul în care fiecare subiect își aduce contribuția.¹⁶⁸ Din acest motiv, "cunoașterea" despre care face mențiune textul lor de lege va trebui să se înfățișeze uneori ca o reprezentare a posibilității ivirii unei circumstanțe reale. Altfel spus, o modalitate a cunoașterii poate fi prevederea. Mai departe, un asemenea element intelectual nu este suficient, art. 65 alin. (2) impunând și un element volitiv în ceea ce privește circumstanța, pentru a i se putea imputa participantului în cele din urmă.¹⁶⁹ Tocmai de aceea, cunoașterea și prevederea vor reprezenta numai o parte din cerințele impuse de art. 50 alin. (2) C.pen. pentru răsfrângerea circumstanței, în sensul de element intelectual al intenției. Elementul volitiv, care rezultă implicit din reglementarea participării, va consta aici cel puțin în acceptarea ivirii circumstanței (intenție eventuală), niciodată culpa cu prevedere.

Bineînțeles, odată ce s-a dovedit prevederea circumstanței, intenția va fi prezumată relativ, având în vedere că autorul (în caz de art. 30 alin. 3 C.pen) a trecut la executarea faptei, iar participantul (în caz de

¹⁶² Pentru complicitate cu intenție indirectă, a se vedea *Trib. Suprem al RPR, col. Pen, dec. nr. 1882 din 7 septembrie 1957* cu nota aferentă, în "L.P.", nr. 6/1958, p. 65.

¹⁶³ S. Feller, *Principiile dreptului penal*, în "Justiția Nouă", nr. 6/1960, p. 1000.

¹⁶⁴ V. Papadopol, în T. Vasiliu ș.a. *Codul penal..., precit.*, p. 201.

¹⁶⁵ M. A. Pasamar, *op. cit.*, p. 386, în sensul că trebuie să ne raportăm la intenția cerută pentru participare, în general.

¹⁶⁶ În sens contrar M. Zolyneak, *Aspecte ale coautoratului și ale complicității în literatura și practica judiciară penală*, în "Dreptul", nr. 1-2/1990, p. 71. Autoarea susține că actualul art. 50 alin. (1) ar trebui extins prin interpretare și la forma de vinovăție a culpei cu prevedere.

¹⁶⁷ V. Papadopol, *Unele observații cu privire la sancționarea tănuitorilor și favorizatorilor*, în "L.P.", nr. 5/1957, p. 550.

¹⁶⁸ M. A. Pasamar, *op.cit.* p. 129.

¹⁶⁹ *Idem, op. cit.*, p. 386.

art. 50 alin. 2 C.pen.) a determinat sau a înlesnit totuși săvârșirea ei. În doctrină s-a făcut această discuție cu privire la actele de ajutor.¹⁷⁰ Astfel, dacă subiectul va pretinde că, deși a cunoscut acțiunea autorului și a întreprins acte specifice complicității, el totuși nu a acceptat rezultatul și a sperat că nu se va produce, va trebui să prezinte instanței dovezile din care rezultă absența acceptării producerii rezultatului. Mergând mai departe, în cazul în care același subiect prevede că autorul/coautorul va comite fapta în anumite circumstanțe agravante, ajutând totuși la atingerea rezultatului, va trebui să demonstreze că el nu a acceptat survenirea respectivelor circumstanțe.

Speranța nudă că autorul sau coautorul nu va comite fapta în anumite împrejurări agravante nu disculpă participantul secundar. El trebuie să probeze temeiurile care l-au determinat să creadă că survenirea circumstanțelor prevăzute nu va avea loc.¹⁷¹ Ținând seama că participantul a trecut la înfăptuirea elementului material descris la art. 46 alin. (2), art. 47. sau art. 48 C.pen., proba unui asemenea temei ar fi greu de realizat.

O discuție interesantă pare să ivească distincția între circumstanțe care doar agravează o faptă tipică și circumstanțe care transformă o faptă tipică simplă în una complexă. Din prima categorie face parte, de pildă, furtul calificat comis într-un mijloc de transport în comun (art. 229 alin. 1 lit. a C.pen), iar din a doua ar face furtul calificat comis prin violare de domiciliu (art. 229 alin. 2 lit. b C.pen). Având în vedere că în cazul din urmă circumstanța este ea însăși o infracțiune - pe care legiuitorul a asimilat-o alteia și a creat o infracțiune complexă - s-ar putea pune ridica un dubiu asupra cărui text de lege reglementează elementul subiectiv.

Mai precis, dacă vom considera că aici circumstanța prezintă chipul unei fapte tipice, trebuie să admitem că i se va aplica art. 16 C.pen, care reglementează vinovăția care trebuie să lege elementul obiectiv al faptei de făptitor. Mai precis, în ipoteza unei atare circumstanțe, s-ar admite numai o legătură subiectivă care să conste în intenție, după cum dictează art. 16 alin. 6 C.pen. În schimb, în ipoteza unei circumstanțe reale care nu ia chipul unei fapte tipice, s-ar putea considera aplicabil art. 50 alin. 2. Aceasta este doar o falsă problemă. Mai precis, distincția nu s-ar purta între art. 16 și art. 50 alin. 2, ci între art. 16 și art. 30 alin. 3 C.pen, iar aceste două articole dictează același lucru sub aspectul avut aici în vedere. Ambele texte presupun intenția directă sau indirectă, drept regulă, atât în cazul formei de bază, cât și în forma agravată.

Într-adevăr, după cum menționam mai sus, distincția trebuie făcută nu în funcție de natura circumstanței reale, ci în funcție de planul în care ne aflăm. Mai precis, art 50 alin. 2 se va aplica numai în caz de răsfrângere, după cum dictează însuși textul. Indiferent dacă vorbim de o circumstanță *simplă* sau *complexă*, reținută la autor, ea se va răsfrânge la autor prin prisma art. 50 alin. 2 C.pen. Bineînțeles, rațiunile pentru care am stabilit deja că *prevăderea* despre care vorbește acest articol nu este compatibilă decât cu intenția directă sau indirectă rămân valabile.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIE

- Alexandru, M.**, *Participația penală, Studiu de doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2008.
- Antoni, G.**, *Cu privire la reglementarea cauzelor de agravare și atenuare a pedepselor*, în "Revista Română de Drept", nr. 4/1970.
- Antoni, G.**, *Cu privire la reglementarea cauzelor de agravare și atenuare a pedepselor*, în "Revista Română de Drept" 4/1970.
- Antoni, G.**, *Elementul material din norma de incriminare*, în "Revista de drept penal", 2/1999.
- Antoni, G.**, *Elementul material în norma de incriminare*, în "Revista de drept penal", nr. 6/1999.
- Antoni, G., Bulai, C., Duvac, C., ș.a.**, *Explicații preliminare ale noului Cod penal*, vol II, Ed. Universul Juridic, București, 2010.
- Bacigalupo, E.**, *Manual de derecho penal. Parte general*, Ed. Termis S.A., Bogota, 1996.
- Biro, L.**, *Gradul de pericol social al faptei săvârșite, criteriu general de individualizare a pedepsei*, în "Studia Iurisprudentia", 1971.
- Biro, L.**, *Unele observații cu privire la modul de comunicare a circumstanțelor de la autor la participanți*, în

¹⁷⁰ I. Dobrinescu, *Elementul subiectiv la complicitate*, în "Justiția Nouă", nr. 3/1961, p. 510.

¹⁷¹ F. Stretanu, *Tratat... , precit.*, p. 237-238.

lumina disp. art. 122 Cod penal, în "Justiția Nouă", nr. 1/1950.

Bogdan, S., *Drept penal. Partea specială*. Ed. Universul Juridic, București, 2009.

Bulai, C., Bulai, B. N., *Manual de drept penal, Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007,

Butiuc, C., *Aspecte ale instigării și complicității în cazul infracțiunii complexe*, în "Dreptul", nr. 6/1998.

Buzea, N. T., *Infracțiunea penală și culpabilitatea*, Ed. Tipografia Sabin Solomon, Alba Iulia, 1944.

Cioclei, V., *Drept penal, Partea specială, Infracțiuni contra patrimoniului*, Ed. C. H. Beck, București, 2011.

Daneș, Șt., Papadopol, V., *Individualizarea judiciară a pedepselor*, Ed. Juridică, ed. a II-a, București, 1985.

Diaconescu, Gh., Duvac, C., *Tratat de drept penal. Partea specială*, Ed. C. H. Beck, București, 2009.

Dobrinescu, I., *Elementul subiectiv la complicitate*, în "Justiția Nouă", nr. 3/1961.

Dobrinescu, I., *Infracțiunea de pruncucidere*, în "Revista Română de Drept", nr. 11/1971.

Dongoroz, V., *Drept penal*, Ed. Asociația Română de științe penale, București, 2000 (reeditarea ediției din 1939).

Dongoroz, V., Fodor, I., Kahane, S., ș.a., *Explicații teoretice ale Codului penal român, Parte Generală*, vol. 1. Ed. C.H. Beck, București, 2003

Feller, S., *Cu privire la natura juridică a scuzei provocării și la unele probleme legate de individualizarea pedepsei*, în "Justiția Nouă", nr. 9-10, 1950.

Feller, S., *Principiile dreptului penal*, în "J. N.", nr. 6/1960.

Fletcher, G., *Complicity*, în „Israel Law Review”, nr. 30, 1996.

Giurca, Gr., *Condițiile de reținere a premeditării în cazul infracțiunii de furt, ca o circumstanță agravantă generală*, în "Revista Română de Drept", 3/1982.

Gomez Gonzales, O. T., *Participation criminal: Analisis doctrinal y jurisprudencial*, Ed. Dykinson S.L., Madrid, 2001.

Hidegkuti, I., *Notă la decizia penală nr. 1557 din 22 iunie 1967*, în "Revista Română de Drept", nr. 6/1968.

Ivan, Gh., *Cauzele modificatoare de pedeapsă*, în "Revista de drept penal", nr. 12/2005.

Jeandidier, W., *Vol*, în *Jurris Classeur*, Cote 2, 2006.

Loghin, O., *Sanționarea participanților în cazul pruncuciderii*, în "Revista Română de Drept", nr., 1/1973.

Ludovic, B., *Unele observații cu privire la modul de comunicare a circumstanțelor de la autor la participant, în lumina dispozițiilor art. 122 Cod penal*, în "Justiția Nouă", nr. 1/1950.

Mitrache, C., Mitrache, C., *Drept penal român, Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.

Papadopol, V., Pavel, D., *Formele unității infracționale în dreptul penal român*, Ed. Șansa, București, 1992.

Papadopol, V., *Unele observații cu privire la sancționarea tăinuitorilor și favorizatorilor*, în "L.P.", nr. 5/1957.

Papadopol, V., *Unele observații cu privire la sancționarea tăinuitorilor și favorizatorilor*, în "L.P.", nr. 5/1957.

Pasamar, M. A., *La comunicabilidad de las circunstancias y la participation delictiva*, Ed. Civitas S. A., 1995.

Pascu, I. ș. a., *Noul cod penal comentat, partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.

Pascu, I., Dobrinoiu, V., ș.a., *Noul cod penal comentat. Partea specială. Vol. II*, Ed. Universul Juridic, București, 2012.

Pinteală, Gh., *Circumstanțele cu relevanță penală și tratamentul lor în legea penală română*, Ed. Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001.

Plavoșin, L., *Unele probleme ale participației penale în practica Tribunalului Suprem al R.P.R.*, în "L.P.", nr., 3/1961.

Pop, Tr., *Drept penal comparat, Partea generală, Vol. II*, Ed. Institutul de arte grafice "Ardealul", Cluj, 1923.

Popescu, V. I., *Prescripția acțiunii penale în cazul infracțiunilor săvârșite în participație*, în "J.N.", nr. 7/1966.

Popescu, V. I., *Prescripția acțiunii penale în cazul infracțiunilor săvârșite în participație*, în "Justiția Nouă", nr. 7/1966.

Rătescu, C. G., Dongoroz, V., Pop, Tr., ș.a., *Codul penal Carol II adnotat, Partea generală*, vol. I, Ed. Liber SOCEC & Co SA, București, 1937.

Rodeanu, N., *Complicitatea, formă secundară de participare penală*, în "L.P.", nr. 9/1960.

Streteanu, F., Nițu, D., *Drept penal. Partea generală, Curs universitar*, vol. 1, Ed. Universul Juridic, București, 2015.

Streteanu, F., *Tratat de drept penal, Partea generală*, Vol. 1, Ed. C.H. Beck, București, 2008.

Tanoviceanu, I., *Curs de drept penal*, Vol. II, Atelierele Grafice SOCEC & Co, București, 1912.

Tanoviceanu, I., *Tratat de drept și procedură penală (revizuit și completat de V. Dongoroz)*, vol. II, Ed. Curierul Judiciar, București, 1925.

Udroiu, M., *Drept penal, Partea specială. Noul cod penal.*, Ed. C. H. Beck, București, 2014.

Udroiu, M., *Drept penal. Partea generală. Noul cod penal.*, Ed. C.H. Beck, București, 2014.

Vasiliu, T., Antoniu, G., Papadopol, V., ș.a., *Codul penal al Republicii Socialiste România, Comentat și adnotat. Partea generală*, Ed. Științifică, București, 1972.

Zolyneak, M., *Aspecte ale coautoratului și ale complicității în literatura și practica judiciară penală*, în "Dreptul", nr. 1-2/1990.